

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI

KATEDRA SLAVISTIKY

SVĚT NADPŘÍROZENÝCH BYTOSTÍ V RUSKÉ A ČESKÉ
FRAZELOGII

SUPERNATURAL CREATURES IN RUSSIAN AND CZECH
PHRASEOLOGY

VYPRACOVALA: Ester Jílková

VEDOUCÍ PRÁCE: prof. Alla Arkhanhelská, DrSc.

2017

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 13. 5. 2017

podpis

Děkuji prof. Alle Arkhanhelské, DrSc., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní bakalářské práce poskytla.

podpis

1 OBSAH

2	ÚVOD	6
3	BYTOSTI ANTICKÉ MYTOLOGIE.....	8
3.1	Bytosti mužského pohlaví.....	9
3.1.1	Lidské bytosti s nadpřirozenými schopnostmi	9
3.1.2	Božské bytosti.....	12
3.1.3	Bytosti nelidské, se zvířecím vzhledem.....	13
3.2	Bytosti ženského pohlaví	14
3.2.1	Lidské bytosti s nadpřirozenými schopnostmi	14
3.2.2	Božské bytosti.....	15
3.2.3	Bytosti nelidské se zvířecími rysy	15
3.3	Shrnutí vlastností bytostí antické mytologie.....	16
4	BYTOSTI SLOVANSKÉ MYTOLOGIE.....	17
4.1	Bytosti mužského pohlaví.....	18
4.1.1	Běs (Бес).....	18
4.1.2	Lešij (Леший).....	20
4.1.3	Čert (Черт).....	21
4.1.4	Bubák (Бука)	29
4.1.5	Koščeј (Кошчей).....	30
4.1.6	Mág, čaroděj (Маг, Волшебник).....	30
4.1.7	Nečistá síla, společné vlastnosti	31
4.2	Bytosti ženského pohlaví	36
4.2.1	Smrt (Смерть)	36
4.2.2	Osud (Судьба, Доля)	39
4.2.3	Lichoradka (Лихорадка).....	41

4.2.4	Čarodějnice (Ведьма).....	42
4.2.5	Baba Jaga (Баба Яга)	43
4.2.6	Kikimora (Кикимора).....	44
4.3	Shrnutí vlastností bytostí slovnanské mytologie.....	45
5	BYTOSTI KŘESŤANSTVÍ.....	47
5.1	Bytosti dobra.....	48
5.1.1	Bůh.....	48
5.1.2	Anděl.....	56
5.1.3	Ježíš Kristus.....	57
5.2	Bytosti zla	59
5.2.1	Satan, Ďábel.....	59
5.3	Lidé	60
5.3.1	Jered, Metuzalém.....	60
5.3.2	Kain.....	60
5.4	Shrnutí vlastností nadpřirozených bytostí Křesťanství.....	61
6	BYTOSTI SAMOSTATNÉHO CHARAKTERU	62
6.1	Fénix.....	62
6.2	Bludný Holanďan.....	62
6.3	Morgana	63
6.4	Alláh.....	63
6.5	Džin.....	63
6.6	Shrnutí bytostí samostatného charakteru	64
7	ZÁVĚR.....	65
8	РЕЗЮМЕ	68
9	BIBLIOGRAFIE	73

2 ÚVOD

Mohlo by se zdát, že v dnešní době vědy a techniky jsou představy o nadpřirozenu, nadpřirozených silách, a tedy i nadpřirozených bytostech záležitostí minulosti, jakýmsi dávnověkým, primitivním, dávno zapomenutým způsobem pro objasnění nejrůznějších jevů, s nimiž se lidé setkávali denodenně a jejichž existenci si nemohli vysvětlit. Lidé nicméně doposud nebyli schopni s pomocí exaktní vědy nalézt odpovědi na mnohé palčivé otázky, které se snaží již po staletí objasnit, jako je například otázka smyslu života nebo odpověď na to, co se děje s člověkem po smrti. Mnohá náboženství a s nimi i spojené nadpřirozené bytosti v myslích lidí stále přežívají, jiné naopak zanikly a staly se součástí historie a další i nadále vznikají. Toto potvrzuje jejich význam a roli nejen v minulosti, ale i v současném lidském životě.

Tato práce se zabývá právě nadpřirozenými bytostmi, jenž se vyskytují v ruské a české frazeologii. Bylo nalezeno celkem 318 ruských frazeologických jednotek obsahujících název nadpřirozené bytosti. Ke každé z nich je, jak již bylo předesláno výše, v práci uvedena minimálně jedna významově jí odpovídající česká varianta, nicméně ne všechny uvedené české varianty ruských frazeologizmů obsahují komponent označující nadpřirozenou bytost, některé ruské frazeologizmy nesou více významů a jiné naopak nemají žádný český frazeologický protějšek, a proto se zkoumaný počet ruských frazeologických jednotek a jejich českých variant odlišuje.

Podle bytostí, které ruské frazeologizmy obsahují, je následující text práce rozdělen celkem na čtyři hlavní části, a to na bytosti antické mytologie, bytosti slovanské mytologie, bytosti typické pro křesťanství a bytosti samostatného charakteru, z nichž již nebylo možné vytvořit další skupiny. Začátek každé kapitoly je věnován krátkému teoretickému popisu dané mytologie ze které nalezené bytosti pochází a dále jsou tyto bytosti, a tedy i frazeologizmy s nimi spojené, rozděleny podle některého nebo některých jim společných rysů na další skupiny. V závěru každé kapitoly je krátké shrnutí týkající se bytostí jednotlivých mytologií.

Hlavním cílem této práce je pokusit se na základě nalezených frazeologizmů zjistit, jakým způsobem se představy o nadpřirozených bytostech promítly do tvorby ruského a českého lexika a frazeologických spojení, tedy v jaké míře se která mytologie podílela na tvorbě ruského a českého jazyka, jaké bytosti konkrétně se vyskytují v ruské a české frazeologii, existují-li nějaké společné rysy nebo jevy typické pro nadpřirozené bytosti různých mytologií apod. Dále bude v práci porovnáno množství českých frazeologizmů významově odpovídajících jejich ruským protějškům, které avšak nejsou nositeli komponentu označující příslušnou mytologickou bytost.

Ruské frazeologizmy obsahující názvy nadpřirozených bytostí a jim významově odpovídající české protějšky byly extrahovány z *Rusko-českého frazeologického slovníku*, jehož autorkou je prof. Ludmila Stěpanova, CSc. Informace o etymologii jednotlivých frazeologizmů byly získávány z různých zdrojů. U frazeologizmů obsahující bytosti antické mytologie a bytosti samostatného charakteru byly použity převážně internetové zdroje, tj. např. slovníky dostupné na internetových stránkách *dic.academic.ru (академик)*. Informace o etymologii frazeologizmů nesoucích komponent označující bytost slovanské mytologie nebo křesťanství byly získávány ve velké míře ze slovníku *Словарь русской фразеологии: историко-этимологический справочник*, jedním z jeho autorů je např. V. M Mokijenko.

Mezi hlavní zdroje, z nichž byly čerpány obecné informace o antické mytologii patří internetová encyklopedie psaná v anglickém jazyce: *Ancient history encyclopedia* a rovněž encyklopedie *The Encyclopedia of Mythology: Norse, Classical, Celtic*, jejímž autorem je Arthur Cotterel. Mezi hlavní zdroje informací o slovanské a křesťanské mytologii patří mimo jiné slovník: *Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5 томах* který byl vydán pod red. N. I. Tolstého.

3 BYTOSTI ANTICKÉ MYTOLOGIE

Nadpřirozené bytosti Antické mytologie je možné rozdělit na dvě základní skupiny, tedy na božské bytosti a jejich potomky. Mezi božské bytosti patří zejména bohové (např. Zeus, Poseidon, Hades, Hestia, Héra a Deméter) a titáni (např. Kronos, Rhea) a mezi jejich potomky je možné zařadit různé hrdiny, lidi s nadpřirozenými schopnostmi, ale rovněž i nejrůznější podivné bytosti a nestvůry nemající lidskou podobu (např. Augiáš, Herkula, Persea, Ariadnu, Pegasa, nebo Chiméru).

Tyto bytosti figurovaly jako protagonisté v mnohých antických mýtech, což byly tradičně vyprávěné příběhy, které se většinou týkali zdánlivých historických událostí. Byly vytvářeny za účelem objasnění prostředí, ve kterém lidé žili, různých přírodních jevů, jichž byli lidé svědky, plynutí času apod. Například se věřilo, že zemětřesení je způsobováno úderem trojzubce boha Poseidona o mořské dno a dále putování slunce po obloze, tedy západ a východ slunce, bylo vysvětlováno jako jízda boha Helia ve zlatém voze. Mýty byly také propojeny s řeckým náboženstvím, vysvětlovaly původ a život bohů, odkud se vzali lidé, co se děje s člověkem po smrti apod. Nakonec byly mýty použity k převyprávění historických skutečností, takže lidé mohli udržovat kontakt se svými předky. (Cartwright: 2012)

Antičtí bohové se vyznačovali tím, že měli lidské vlastnosti a rovněž i lidský vzhled. Oproti tomu jejich potomci byli buď lidského vzhledu, nebo vzhledu podivného, nelidského, který vznikl nejčastěji spojením několika zvířecích podob dohromady. Jeden z důležitých rysů antických božstev je, že jsou nesmrtelní, jsou to entity, které přežívají, zatímco všechno ostatní se mění.

Z pohledu hlubinné psychologie jsou to archetypy, základní vzorce v lidské duši, které existují nezávisle na lidských zkušenostech. Jsou to určité šablony, podle nichž se formuje život jednotlivců. Naopak z pohledu mytologie jsou tyto věčné vzorce bohy, existujícími na zvláštním místě, které je odděleno od toho lidského. Řekové nazývali toto místo Olymp, původně bylo považováno za vrchol hory, později za oblohu. (Edinger: 2017, s. 31-33)

Antická mytologie sestává z mýtů starověkého Řecka a Říma, které vznikly ve starověkém Řecku, Římané je převzali a rovněž si je i přizpůsobili, ztotožnili svoje vlastní představy o světě s řeckými a doplnili tyto legendy o další příběhy. Proto tedy existuje více než jeden

název pro některé z bytostí antické mytologie a mezi jednotlivými bytostmi řecké a římské mytologie lze vyzorovat více nebo méně velké rozdíly. Nicméně přizpůsobení některých řeckých bohů římskému prostředí neprobíhalo vždy úplně hladce. Například Dionýsos, bůh vína a veselí, vyvolal v Římě určité problémy, dokonce v roce 186 př. n. l. byl zaveden zákon proti některým excesům jeho přívrženců. (Cotterell: 2006, s. 11)

Onen svět, země mrtvých, se v Řecké mytologii nazýval *Hádova říše* a jejím vládcem byl stejnojmenný bůh *Hádes*. V tomto světě ale byly různá místa, která mohly mrtví obývat. Pokud žili dobrý život a bylo na ně vzpomínáno v dobrém tak se dostali do *Elysejských polí*, pokud byli zlí, tak se dostali do ohnivé jámy jménem *Tartaros* a pokud byli zapomenuti, tak byli odsouzeni k nekonečnému bloudění v bezútesné krajině. Klíčový moment vzezření posmrtného života je nutnost, aby se na zesnulé pamatovalo v dobrém, což byla jedna z podmínek pro šťastný posmrtný život. (Mark: 2012)

Bylo nalezeno celkem 38 ruských frazeologizmů obsahujících název nadpřirozené bytosti antické mytologie. Obsahují názvy celkem 25 nadpřirozených bytostí. Co se týče jejich českých významově jim odpovídajících protějšků, tak 28 z nich nese totožný komponent označující nadpřirozenou bytost antické mytologie. V následující kapitole jsou tyto frazeologizmy rozčleněny na dvě skupiny podle bytostí, jež obsahují, tedy na bytosti mužského a ženského pohlaví.

3.1 BYTOSTI MUŽSKÉHO POHLAVÍ

V ruských frazeologizmech bylo nalezeno celkem 17 nadpřirozených bytostí mužského pohlaví antické mytologie, a to Achilles, Augiáš, Hérakles, Kastor, Pollux, Sysifos, Tantalos, Amor, Apollón, Janus, Hymenaios, Lary, Penaty, Morfeus, Argus a Pegas. V této kapitole jsou tyto bytosti rozděleny celkem do tří skupin, a to na lidské bytosti s nadpřirozenými schopnostmi, božské bytosti a bytosti nemající lidský vzhled.

3.1.1 Lidské bytosti s nadpřirozenými schopnostmi

3.1.1.1 Achilles

Výraz *ахиллесова пята* [*чьа, кого, чего, у кого*] (*Achillova pata*) označuje něčí nejzranitelnější místo, největší slabinu. Pochází ze známého mýtu o Achillovi, bájném

hrdinovi, jehož tělo bylo nezranitelné s výjimkou jeho paty, za níž ho držela jeho matka Thetis, když ho ponořovala do řeky Styx. Tak mu chtěla zajistit nesmrtelnost. Později byl ale Achilles zabit v Trojské válce otráveným šípem, jež zasáhl právě jeho patu. (Cotterell: 2006 s. 12)

3.1.1.2 Augiáš

Výrazy *авгиевы конюшни* (*Augiášův chlév*) a *расчищать/ расчистить* (*vyčišťat/ vyčistit*) *Авгиевы конюшни* (*čistit/vyčistit* (*vymést*) *Augiášův chlév*) mohou být použity v případě, popisuje-li mluvčí něco nesmírně špinavého, zmiňuje-li se o instituci nebo organizaci, ve které panuje nepořádek a chaos, nebo taktéž v souvislosti s velmi zanedbanou prací, chaotické hromadě papírů. Augiáš, v řecké mytologii král a syn boha Héliá, byl velmi bohatý. Měl stáje, ve kterých bylo na 3000 kusů dobytka. Tyto stáje nebyly čištěny 30 let. Vyčistit je bylo úkolem hrdiny Hérakla, který změnil směr toku řeky, prohnal vodu stájemi, a tak je i vyčistil. (Академик¹: 2000-2016)

3.1.1.3 Hérakl (Herkules)

Řecký Hérakl (římský Herkules) byl hrdina a Diův syn. Slovním spojením *Геракл* (*Геркулес*) *на распутье* (*Herkules na rozcestí*) se mluvčí vyjadřuje ironicky o něčích pochybnostech, něčí nejistotě v případě, kdy je výběr nasnadě. Původ tohoto slovního spojení se odvozuje z řeckého podobenství o Héraklovi, jenž si v 18 letech musel vybrat svoji další životní cestu. Zjevily se mu dvě ženy, jedna mu nabídla cestu potěšení a druhá cestu k slávě. Zvolil si tu druhou. (Академик²: 2000-2016)

Slovní spojení *Быть как Геркулес* (*být jako Herkules, mít sílu jako Herkules*) nese význam být neobvykle silný. Naráží tak na neobyčejnou sílu hrdiny Hérakla, díky níž byl schopen překonat mnoho překážek.

Frazeologizmy *Подвиги геракла, геркулесовы подвиги, геркулесов труд, труд Геракла, геркулесова работа* (*herkulovská práce*) nesou význam těžké práce, která vyžaduje vynaložení veškerých fyzických i psychických sil člověka. Hérakles v záchvatu šílenství, které na něho seslala bohyně Héra, zabil svoje děti. Aby mohl odčinit tento svůj čin, musel jít sloužit na 12 let ke králi Eurystheovi a vyplnit všechny jeho příkazy, na které musel vynaložit veškerý svůj um a sílu. Během své služby vykonal 12 legendárních hrdinských činů. Například vyčistil Augiášovy chlévy, nebo zabil Nemejského lva. (Академик³: 2000-2016)

Frazeologizmy *геркулесовы столбы*, *геркулесовские столбы*, (*herkulesovy sloupy*, *nejzašší mez*), *дойти до геркулесовых столов* (*dojít až na nejzašší mez*) označují tu nejzašší mez, nebo hranici něčeho. Tyto výrazy mají svůj původ v antickém mýtu o dvou skalách v gibraltarském průlivu na březích Evropy a Asie, které podle legendy vyzdvihl Herkules na konci světa z moře. (Академик⁴: 2000-2016)

3.1.1.4 *Kastor a Pollux*

Kastor a Pollux byli dvojčata, synové Ledy. Podle jedné z legend byl otcem Kastora smrtelný člověk, a Polluxův otec byl bůh Zeus. Proto byl Kastor smrtelný a Pollux nesmrtelný. Když byl Kastor zabit, Pollux začal přemlouvat Dia, aby mohl zemřít rovněž. Zeus dal tedy Polluxovi na výběr: buď bude mít sám věčný život na Olympu, nebo může společně s Kastorem žít jeden den na Olympu a druhý v Hádově říši. Odtud tedy pochází význam slovního spojení *Кастор и Поллукс* (*dva nerozluční kamarádi*). Označuje dva nerozlučné, věrné kamarády. (Академик⁵: 2000-2016)

3.1.1.5 *Sisyfos*

Sisyfos, vzdálený potomek titána Prométhea, byl pro svou neobyčejnou lstivost uvržen do Tartaru, kde byl přinucen neustále tlačit kámen do kopce. Kdykoliv se přiblížil k vrcholu, kámen se svalil dolů. Frazeologizmus *сизифов труд* (*sisyfovská práce*) tedy označuje marnou, neustále se opakující, zbytečnou činnost. (Академик⁶: 2000-2016)

3.1.1.6 *Tantalos*

V řecké mytologii byl Tantalos Diův syn. Dal bohům pojíst tělo svého syna. Za tento svůj čin byl odsouzen k strašným mukám. Jeho trestem bylo stát ve vodě, ale kdykoliv by se chtěl napít, voda před ním zmizela. Nad ním měly viset hrozny vína, ale on, hladový, kdykoliv by natáhl ruku, aby pojedl, tak se větve nadzdvihly, aby on na ně nemohl dosáhnout. Odtud tedy pochází význam slovního spojení *муки Тантала//Танталовы муки*, (*Tantalova muka*) označující strašná muka, strašné utrpení. (Академик⁷: 2000-2016)

3.1.2 Božské bytosti

3.1.2.1 Amor (Erót, Kupid)

Původ výrazu *стрела Амура (Ерота, Купидона) (Amorův šíp (střela))* pochází od vyobrazení boha lásky, Amora (Eróta, Kupida) s lukem a šípy. Ten, kdo je zasažen jeho šípem, se zamiluje, nebo rovněž přestane milovat. Odtud pochází význam spojení *amorův šíp* jako symbolu lásky, spoutávající lidská srdce.

Kupid (Amor) byl římský bůh lásky, bývá vyobrazován jako krásný, ale prostopášný chlapec. Podle legendy měl Kupid přinutit milovat Psýché toho nejošklivějšího muže na zemi, ale sám se do ní zamiloval. Jeho řecký ekvivalent Erót byl řecký bůh lásky, společník Afrodity. S oblibou způsoboval nepříjemnosti tím, že střílel náhodně své šípy lásky jak do srdcí smrtelníků, tak i bohů. (Академик⁸: 2000-2016)

3.1.2.2 Apollón

Frazeologická jendotka *служить Аполлону (sloužit Apollónovi)* nese význam psát básně, zabývat se uměním. Apollón byl bůh slunce, prorocství, lukostřelectví, poezie, hudby a umění. Často je vyobrazován jako překrásný mladík. (Cotterell: 2006, s. 68)

3.1.2.3 Janus

Janus bylo jméno boha času ve starověkém Římě. Často byl vyobrazován se dvěma tvářemi, obrácenými na opačnou stranu. Jedna byla tvář starce, hledící k minulosti a druhá byla tvář mladíka, hledící k budoucnosti. Slovní spojení *двуликий Янус (Janusova tvář)* a *быть двуликим Янусом (mít Janusovu tvář)* tedy označují neupřímného, licoměrného člověka dvojitě tváře. (Академик⁹: 2000-2016)

3.1.2.4 Hymenaios

Hymenaios byl bůh sňatku, ochránce manželství. Frazeologismus *узы (цепи) Гименя (manželské okovy)* označují tedy manželství. (Академик¹⁰: 2000-2016)

3.1.2.5 Lary a Penaty

Lary byli bohové, patroni domů. Byli to duše předků, které se staly patrony svých rodin. Penaty byly rovněž rodinní bohové, duchové předků. Přinášely se jim oběti, považovali je za ochránce rodiny a domácnosti. V současné době se spojení *возвращаться/ вернуться к*

своим ларам и пенатам (vracet se/vrátit se domů), возвращаться/ вернуться (возвратиться) в родные пенаты (vrátit se k rodinnému krbu), лары и пенаты (lárové i penati) používají jako obrazné pojmenování. Jejich význam je vrátit se domů, k rodinnému krbu. (Академик¹¹: 2000-2016)

3.1.2.6 *Morfeus*

Morfeus byl v řecké mytologii bůh snů a spánku. Odtud tedy pochází význam slovního spojení *быть в объятиях Морфея (být v náručí Morfeově), объятия Морфея (oběti Morfeovo)*, tedy spát. (Академик¹²: 2000-2016)

3.1.2.7 *Prométheus*

Prométheus byl v řecké mytologii jeden z titánů. Ukradl oheň a naučil s ním lidi zacházet, čímž podryl autoritu bohů mezi lidmi. Za tento čin byl přikován ke skále a každý den k němu přilétal orel, jenž mu kloval játra. Výraz *Прометеев огонь (šlechetnost a statečnost)*, který vznikl na základě tohoto příběhu, tedy nese význam posvátného ohně, který hoří v lidské duši, silnou touhu dosáhnout vyšších cílů v oblastech, vědy, umění. Prométheus je symbolem lidské velikosti a důstojnosti. (Академик¹³: 2000-2016)

3.1.3 Bytosti nelidské, se zvířecím vzhledem

3.1.3.1 *Argus*

Výraz *следить за кем как Аргус (střežit koho, co Argusovými očima)* znamená velmi pozorně někoho sledovat, výraz *глаза как у Аргуса (má oči jako Argus (ostríž))* se používá o člověku něco pozorně střežícím a výraz *Аргусово око (argusovské oko)* se používá o bdělém, vševidoucím strážci. Všechny tři obsahují komponent Argus, což je postava řecké mytologie. Argus byl obr, bytost mající sto očí a služebník Héry, manželky Dia. Spal-li, tak nikdy nespaly všechny jeho oči najednou. Když se Zeus zamiloval do dcery krále, Ió, Héra začala žárlit, proměnila ji v krávu a dala ji hlídat právě Argusem. (Академик¹⁴: 2000-2016)

3.1.3.2 *Pegas*

Frazeologismus *седлать/оседлать Пегаса (sedlat si/ osedlat si Pegasa)* nese význam začít psát básně, stát se básníkem. Pegas byl okřídlený kůň, patřící korintskému hrdinovi Bellorofontésovi. Ten dostal od Athény uzdu, s jejíž pomocí Pegasa zkrotil. Když se pokusil

na Pegasovi vylétnout až na horu Olymp, byl na příkaz Dia svržen. Pegas se stal symbolem básnického vnuknutí. (Академик¹⁵: 2000-2016)

3.2 BYTOSTI ŽENSKÉHO POHLAVÍ

V 9 ruských frazeologizmech bylo nalezeno celkem 8 názvů nadpřirozených bytostí antické mytologie: Ariadna, Leda, Pandora, Fortuna, Fúrie, Hydra, Scylla a Charybda. Tyto bytosti a frazeologické jednotky s nimi spojené jsou podrobněji komentovány níže a jsou rozděleny do tří podskupin na lidské bytosti s nadpřirozenými schopnostmi, tedy lidské potomky bohů, dále na bohy a konečně na bytosti nelidské se zvířecími rysy.

3.2.1 Lidské bytosti s nadpřirozenými schopnostmi

3.2.1.1 *Ariadna*

Význam slovního spojení *нить Ариадны (ariadnina nit')* je klíč k řešení zapeklitého problému nebo způsob, jak se dostat z těžké situace. Má svůj původ v legendě o Théseovi, jenž zabil Minotaura. Každý rok posílali Minotauru do labyrintu, ve kterém žil, sedm dívek a chlapců. Ariadna, dcera krétského krále, Diova syna, pomohla Théseovi. Dala mu meč a klubko nití. Nit Théseus podle legendy uvázal u vchodu do labyrintu, a tak se v něm neztratil a Minotaura zabil. (Академик¹⁶: 2000-2016)

3.2.1.2 *Leda*

Frazeologizmus *Начинать с (от) яиц Леды (začínat ab ovo)* nese význam začínat od samého začátku. Leda byla v mytologii dívkou, do níž se zamiloval Zeus. Sestoupil k ní v podobě Labutě a ona porodila podle jedné pověsti jedno, podle pozdější dvě vejce. Z jednoho vejce se vylíhla dívka Helena, z druhého dvojčata Kastor a Pollux. (Академик¹⁷: 2000-2016)

3.2.1.3 *Pandora*

V řecké mytologii byla Pandora první žena stvořená Hefaistem, bohem ohně. Bůh Zeus jí daroval skříňku, ve které byla uzavřena všechna lidská trápení. Pandora ale ze zvědavosti tuto skříňku otevřela a všechna lidská trápení, nemoci atd. se dostaly ven. Uvnitř zůstala pouze naděje. Proto tedy význam frazeologizmu *ящик Пандоры (Pandořina skříňka)* je zdroj veškerých lidských utrpení. (Академик¹⁸: 2000-2016)

3.2.2 Božské bytosti

3.2.2.1 Fortuna

Slovní spojení *колесо фортуны (kolo štěstěny)* označuje vrtkavost štěstí, *фортуна улыбнулась (улыбается) кому (štěstěna se usmívá/se usmála na koho)* se používá v případě, daří-li se někomu, má-li štěstí a *баловень фортуны (miláček štěstěny)* se používá o člověku, kterému se daří, je úspěšný. Fortuna byla bohyně náhody a štěstí. Byla vyobrazována různými způsoby. Buď s rohem hojnosti darující štěstí, nebo s kolem, jako strůjce osudu, nebo s míčem, jako symbolem vrtkavosti štěstí. (Академик¹⁹: 2000-2016)

3.2.2.2 Fúrie

Frazeologismus *быть как фурия (být jako fúrie)* se používá nejčastěji o ženě a nese význam křičet, klít, nadávat. Fúrie byly bohyně pomsty řecké mytologie, taktéž známé jako Erinye. Fúrie bývaly zobrazovány jako ošklivé ženy s hady vpletenými do vlasů, někdy rovněž i s křídly. Byly nemilosrdné zejména k těm lidem, kteří neprávem prolili krev, ale pronásledovali všechny hříšníky, a to i během jejich života, i po smrti. (Академик²⁰: 2000-2016)

3.2.3 Bytosti nelidské se zvířecími rysy

3.2.3.1 Hydra

Jedním z Héraklových hrdinských činů bylo taktéž zabití hydry. Na tento jeho čin naráží frazeologismus *задушить гидру [в самом зародыше]*. (*zadusit co v samém zárodku*) Jeho významem je zničit, zadusit zlo v samém jeho počátku, zabránit právě vznikajícímu zlu, proti němuž není obrany, pokud existuje. Tento frazeologismus tedy naráží na bájnou stohlavou Hydru, nestvůru, které místo každé useknuté hlavy narostla nová. (Академик²¹: 2000-2016)

3.2.3.2 Scylla a Charybda

Scylla a Charybda byly dvě bytosti, nestvůry, které žily po stranách Mesinského zálivu a útočily na lodě, jež mezi nimi proplouvaly. Frazeologismus *между Сциллой и Харибдой (mezi Scyllou a Charybdou)* se používá v případě, hovoří-li se o situaci, kdy hrozba přichází ze dvou stran. Analogickým frazeologismem je *между молотом и наковальней*, tedy mezi kladivem a kovadlinou. (Академик²²: 2000-2016)

3.3 SHRNUTÍ VLASTNOSTÍ BYTOSTÍ ANTICKÉ MYTOLOGIE

V 29 ruských frazeologizmech bylo nalezeno celkem 17 nadpřirozených bytostí mužského pohlaví antické mytologie. Za lidi mající nadpřirozené schopnosti, nebo za lidi, kteří jsou potomci bohů je možné označit celkem 7 z nich, a to Achilla, Augiáše, Hérakla, Kastora, Polluxe, Sysifa a Tantalá. Augiáš, Sysifos a Tantalos představují negativní lidské vlastnosti, a to lakotu, lstivost a schopnost dopustit se těžkých zločinů. Na druhou stranu Achilles, Hérakles, Kastor a Polux jsou zosobněním pozitivních lidských kvalit, nezlomného přátelství, velikého hrdinství. Bylo nalezeno celkem 7 antických bohů mužského pohlaví, tedy: Amor, Apollón, Janus, Hymenaios, Lary, Penaty a Morfeus, kteří jsou všichni bytostmi pozitivními. Mezi mužské nadpřirozené bytosti nemající lidskou podobu byly zařazeny celkem dvě bytosti, a to Argus a Pegas. Rovněž je možné je zařadit spíše mezi dobré bytosti.

V 9 ruských frazeologizmech bylo nalezeno celkem 8 názvů nadpřirozených bytostí ženského pohlaví antické mytologie. Tři z nich, Ariadnu, Ledu a Pandoru je možné označit za lidi, a to buď za lidi s nadpřirozenými schopnostmi, nebo za lidi jejichž předkové byli bohové, jediná z nich Pandora se díky své zvědavosti dopustila prohřešku. Byly nalezeny celkem dvě bytosti, které jsou antickými bohyněmi, a to Fortuna a Fúrie. Fortunu jako dávkyni štěstí lze považovat jako bytost inklinující k dobru a naopak Fúrii, jako bohyni pomsty, spíše za bytost negativní. Zbylé tři bytosti: Hydru, Scyllu a Charybdu je možné označit za nestvůry, jsou více či méně nepodobné lidem a primárně lidem škodí.

Porovnáme-li počet mužských a ženských bytostí vyskytujících se v ruských frazeologizmech, je zjevné, že ženských bytostí je dvakrát tak méně než mužských.

Co se týče českých protějšků ruských frazeologických jednotek, tak celkem v 10 případech nebyl nalezen frazeologizmus obsahující název nadpřirozené bytosti. Jedná se o následující bytosti a s nimi spojené frazeologizmy: Hérakles (*дойти до геркулесовых столов*), Hymenaios (*узы (цепи) Гименя*), Lary a Penaty (*возвращаться/ вернуться к своим ларам и пенатам; возвращаться/ вернуться (возвратиться) в родные пенаты*), Prométeus (*Прометеев огонь*), Leda (*Начинать с (от) яиц Леды*), Fortuna (*фортуна улыбнулась (улыбается) кому, колесо фортуны, баловень фортуны*) a Hydra (*задушить гидру [в самом зародыще]*). Je zřejmé že tyto bytosti a souvislosti s nimi spojené se neukotvily v českém jazyce stejně tak jako v ruském.

4 BYTOSTI SLOVANSKÉ MYTOLOGIE

Bytosti slovanské mytologie je možné rozdělit na dvě skupiny, tedy na vyšší bytosti, bohy, jako byli např. Perun, Veles, nebo Mokoš a nižší démonické bytosti, tedy bytosti nečisté. Právě tyto nižší démonické bytosti se vyskytují ve frazeologii, tvoří nejširší okruh slovanské mytologie a rovněž se o nich dochovalo i nejvíce informací, i když ve značně modifikované a lokálně různorodé podobě.

Slované si vysvětlovali nejrůznější jevy ve svém okolí právě jako výsledek vlivu nebo činnosti těchto démonických bytostí. Věřili například, že nadpřirozené bytosti jsou příčinou různých nemocí, spojovali si s nimi posmrtný život, vysvětlovali si pomocí nich vznik různých přírodních a atmosférických jevů. Předkládali jim rovněž nejrůznější dary a dodržovali nejrůznější rituály, například aby si je usmířili, nebo aby naopak nevyvolali jejich hněv. (Tolstoj: 1999, s. 51)

Základním elementem démonologie je tedy mytologická bytost, chápaná jako soubor relevantních, typicky se v tradici opakujících znaků a funkcí spojených pojmenováním. Existují různé typy těchto bytostí. Některé jsou považovány pouze za demony, jiné za lidi mající démonické rysy. Mezi tyto bytosti patří rovněž i různé personifikované jevy, tj. např. nemoci, smrt, nebo osud. (Tolstoj: 1999, s. 51 - 52)

Důležitým momentem, který výrazně ovlivnil konečnou představu o těchto bytostech byl příchod křesťanství do slovanských zemí, po němž přirozeně došlo ke kolizi mezi křesťanským vzezřením světa a mezi vzezřením světa Slovanů. Vzhledem k podstatě křesťanství, které připouští pouze víru v jediného Boha, byla bezkonfliktní koexistence těchto dvou vzezření světa nemožná, slovanské náboženství začalo být chápáno jako náboženství pohanské. Církvi se nicméně nepodařilo tyto představy o světě vymýt. Člověk spjatý s přírodou se snadno zřekl bohů a nahradil je svatými, avšak tvrdošíjně lpěl na bytostech, jež vnímal v přírodních jevech a s nimiž se stýkal pomocí magických praktik. Nicméně mnohé křesťanské prvky pronikly do slovanské mytologie a natrvalo ovlivnily podstatu chápání těchto nadpřirozených bytostí. (Váňa: 1990, s. 105)

Mezi typické rysy bytostí nečisté síly patří, že škodí lidem: zabíjí je, svádí lidi z cesty, sesílají na ně nemoci apod., nicméně tyto bytosti lidem ale i pomáhají, i když v mnohem menší míře:

jsou dárci osudu, štěstí, zdraví, děti, tajemství řemesel atd. (Tolstoj: 1999, s. 54 - 55) Mají pro ně typický vzhled, mohou být zoomorfní, antropomorfní, neviditelní, mohou svoji podobu měnit apod. Mezi typické rysy slovanských démonů patří rovněž, že jsou nositeli mnohých pojmenování, protože panovala víra, že vysloví-li se jméno démona, démon tak bude přivolán. (Tolstoj: 1999, s. 52)

Velmi důležitou součástí vnímání démonických bytostí jsou *lokusy*, což jsou místa obývaná nadpřirozenými bytostmi ať už stále, nebo pouze po určitý čas. Obyčejně jsou to místa svázaná s *jiným světem*, který je spojen se smrtí, a tedy i dušemi mrtvých, nadpřirozenými silami a duchy. Na náš svět se z toho svého nadpřirozené bytosti dostávají pomocí rostlin a vodních ploch (víry, studně, bažiny), taktéž i pomocí okna, prahu a komínu apod. (Tolstoj: 1999, s. 54)

Bylo nalezeno celkem 168 frazeologizmů s komponentem označujícím nadpřirozenou bytost slovanské mytologie, konkrétně bytost nečistou, démonického charakteru. Těchto názvů nadpřirozených bytostí bylo nalezeno celkem 11. V následující části práce jsou frazeologizmy rozděleny podle názvů těchto jednotlivých bytostí na dvě skupiny, a to na bytosti mužského a ženského pohlaví. Je stručně popsána nadpřirozená bytost, jsou uvedeny různá pojmenování těchto bytostí a frazeologizmy s nimi spojené, je uveden jejich význam a jim odpovídající nejbližší český protějšek.

4.1 BYTOSTI MUŽSKÉHO POHLAVÍ

Ve frazeologizmech obsahující komponent nadpřirozené bytosti bylo nalezeno celkem 7 názvů slovanských nadpřirozených bytostí mužského rodu, a to běs, lešij, čert, buka, Košcej, mág a čaroděj.

4.1.1 Běs (Бес)

Běs je zlý duch, démon. Mezi Slovany se představy o této bytosti vyvíjely pod vlivem knižní (církevní) tradice, díky které se význam slova *běs* ve výsledku silně sblížil se slovy *čert*, *d'ábel*, z pohledu křesťanství se tedy jedná o souhrnné označení pro různé pohanské nadpřirozené bytosti a božstva, vnímané křesťany negativně. (Tolstoj: 1995, s. 164)

Běs v národní démonologii se odlišoval od čerta a d'ábla knižní (církevní) tradice. U východních Slovanů byl čert a běs totéž. Měli společné i vnější rysy. Běs bylo souhrnné

označení pro všechny démonické bytosti, avšak mezi jednotlivými Slovy existovaly určité rozdíly v jejím chápání. Například u Srbů prakticky nebyl personifikován, je to zlý duch, který posedá lidi i zvířata a vyvolává v nich běsnění. (Tolstoj: 1995, s. 165)

Ruské slovo *бес*, ukrajincké *біс*, bulharské *бесѣм*, slovenské *běs*, české *běs*, polské *bies* pochází z praslovanštiny. Je pravděpodobně příbuzné litevskému *baisà* (strach) *baisùs* (ošklivý, strašný), nebo latinskému *foedus* (zlý), nebo řeckému *πιθηκος* (opice). Může taktéž pocházet od litevského *baidyti*, jež znamená děsit, bát se. (Vasmer¹: 2017)

Bylo nalezeno 19 ruských frazeologizmů s komponentem *běs*. Jeden tento frazeologismus souvisí se vzhledem běsa. Literární památky podrobně popisují tuto bytost a zmiňují rovněž její schopnost měnit podobu: běs je černé, nebo modré barvy, okřídlený, má ocas, drápy. Naopak na ikonách býval zobrazován buď v zoomorfní podobě (drak, zmije, kozel apod.), nebo antropomorfní podobě (vojín, zženštilý otrok apod.). (Tolstoj: 1995, s. 165) O frazeologismu *беса лысого*. Viz kapitola: 4.1.3.1.

Celkem 15 dalších frazeologizmů s komponentem *běs* má shodné rysy s jinými bytostmi slovanské mytologie (*čert, lešij, ďábel*), mají rovněž i stejnou nebo podobnou strukturu, a proto byly včleněny do samostatné kapitoly č. 4.1.6

Běs je bytost popisovaná se schopností posednout člověka a vyvolávat v něm nejrůznější neduhy (opilství, hysterii, ...) U pěti frazeologizmů je možné vysledovat souvislost se schopností posednout. (viz 4.1.7.1) Šest dalších bylo zařazeno do skupiny zmiňující schopnost nečisté síly přemísťovat lidi a věci, přenášet něco někam, což má spojitost rovněž i s typickými místy jejich pobytu a schopností měnit podobu, tedy svádět lidi z cesty a prokletím. (viz 4.1.7.2). Další dva se vztahují dovolávání se pomoci těchto bytostí (viz 4.1.7.3). Jeden má souvislost se zlou podstatou nečisté síly (viz 4.1.7.4) a jeden s chápáním čerta jako velmi schopné, inteligentní bytosti, která má schopnost předat člověku tajemství řemesel (viz 4.1.7.5).

Zbývající tři frazeologizmy jsou samostatného charakteru, proto se o nich práce zmiňuje níže:

Frazeologismus *вертеться как бес перед заутренею* (*Být jak z divokých vajec.*) se používá o člověku, který chvíli nevydrží na jednom místě, neustále mění svoji pozici. Význam má původ v obecné víře, že první odbytí zvonu před ranní modlitbou vyhání běsy do pekla, a proto jsou před ní neklidní. (Mokijenko: 1998, s. 46)

Slovní spojení *рассыпаться/рассыпаться мелким бесом перед кем* (*Mazat komu med kolem pusu.*) znamená snažit se nejrůznějším způsobem někomu zavděčit. Mezi bytostmi slovanské mytologie existovala určitá hierarchie, k těm nejnižším bytostem patřily tzv. «мелкие бесы». V souladu se svým postavením se tyto běsi museli chovat tím úslušněji, čím bylo nižší jejich postavení, odtud tedy pochází význam slovního spojení. (Mokijenko: 1998, s. 46)

Frazeologismus *бес обуял кого* (*čert napískal komu co*) nese význam toho, že se někdo dal svést k nějakému činu. Pravděpodobně má souvislost se schopností čerta posednout.

4.1.2 Lešij (Леший)

S komponentem Lešij bylo nalezeno celkem 15 frazeologických jednotek. Lešij byl v mytologii starých Slovanů obyvatelem a pánem lesa, patronem lesních zvířat. (Tolstoj: 2004, s. 104)

Slovo *леший* pochází od slova *лѣший*, které znamená porostlý stromy, pochází tedy od slova *лес* (Vasmer²: 2017), odkazuje tedy na souvislost této bytosti s místem, které obývá. Co se týče dalších pojmenování této bytosti, tak k místu, které obývá, se vztahují i následující pojmenování: *лесник, лесной, лесной дядя, лесовой, лешак*. Jeho status strážce lesa se objevuje v ruských pojmenováních *лесной хозяин, лесной царь, лесной дедушка, господин Шишкин, честной леса, кварталный*. Další jeho pojmenování odkazují na jeho démonickou podstatu: *ворог, дикенький мужичок, дичок, ёлс, кривой вражонок, лесной черт, некошной, страшный, проклятый, шишка, другая половина*. Jiná skupina pojmenování poukazuje na jeho vnější vzhled, např.: *волосатик, долгий дядюшка, красноплёший* a na jeho hlavní funkce a charakteristické chování odkazují pojmenování: *байкало, блуд, водило, зыбочник, кожедёр, костолом, шатун*. (Tolstoj: 2004, s. 104-105)

Co se týče vzhledu, tak například podle mínění východních Slovanů je Lešij lidské podoby, vypadá jako stařík s bílou bradou a je oblečený do rolnického oblečení. V jižním Rusku panují představy, že jde o chlupatého, nahého člověka se zelenýma očima a bílými vlasy. V západním Rusku má Lešij oči naopak bílé a vypouklé. V severní části Ruska jde o vysokého člověka s bílými vlasy a bílým oblečením. Některé jeho charakteristiky narážejí na jeho původ z *jiného*

světa, tj. v některých oblastech má například na nohou zahnuté drápy, jinde zase nevrhá stín apod. (Tolstoj: 2004, s. 105)

Jeho charakteristickou vlastností je schopnost měnit podobu, může se přeměnit téměř na jakéhokoliv člověka nebo zvíře. Velmi často škodí lidem, je pro člověka nebezpečný, ale jen zřídka zabíjí. Jeden z hlavních jeho rysů je, že svádí lidi z cesty, zavádí je do lesa, kde je dlouho nechává bloudit. Člověku se právě za tímto účelem zjevuje v podobě např. domácího zvířete, nebo známého či příbuzného člověka. Místy rovněž panuje přesvědčení, že Lešij unáší děti, které matka neuvážlivě proklela slovy «*пониеси тебя леший*». (Tolstoj: 2004, s. 105-107) V souvislosti s touto jeho charakteristikou bylo nalezeno celkem 8 frazeologizmů. (viz 4.1.7.2)

Co se týče schopnosti posednout, tak byly nalezeny celkem 2 frazeologizmy dokumentující tuto jeho schopnost. (viz 4.1.7.1) Další tři mají souvislost s dovoláváním se pomoci těchto bytostí. (viz 4.1.7.3) Jeden by se mohl vztahovat k nečisté síle jako k velmi schopné bytosti, která může předat člověku tajemství řemesel. (viz 4.1.7.5)

4.1.3 Čert (Черт)

Čert je bytost nacházející se v centru slovanské mytologie. Je výsledkem křesťanských představ o protiváze boha, nositeli absolutního zla a dávné víry ve zlé duchy, kteří se vyskytují v prostranství země. Ve všech slovanských jazycích lze vypořádat souvislost mezi slovy *bēs* a *čert*. Taktéž se u všech Slovanů vyskytují přejatá slova «*дьявол*» a «*сатана*», která zřídka vystupují jako synonyma slova *čert*, nicméně jsou významově mnohem úžeji svázány s křesťanskými představami o protiváze boha. (Tolstoj: 2012, s. 519)

Co se týče pojmenování čerta, tak slovo *čert* má původ v praslovanském slově **čьrtь*, které má pravděpodobně spojetost se slovy: **čerti*, **čьrtъ*, které znamenají sekát, řezat, oddělit. Podle jedné verze by tedy slovo *čert*, původně mohlo označovat toho, kdo ryje, tedy podzemního ducha. Druhá varianta výkladu tvrdí, že toto slovo původně označovalo něco ořezaného, zkráceného, což se vysvětluje jako důsledek představ o fyzickém znetvoření čerta: zkrácené noze nebo ocasu. (Tolstoj: 2012, s. 519)

Slovo čert bylo tabu, a proto existovalo mnoho způsobů, jak se vyhnout vyřčení tohoto slova např. pomocí zájmen: *он, тот-то, этот, сам, самый, не наш*, taktéž pomocí různých

vlastních jmen: *сысой, гнатко беснятый, ничипор, демешка, епишка*, existovaly rovněž různá slova smířlivého charakteru: *доброход, чертышко*. Naopak se také vyskytovaly různá rouhavá pojmenování této bytosti: *проклятый, лихорад*, nebo pojmenování vytvořené od zaklínání: *унасибог*. (Tolstoj: 2012, s. 519)

S komponentem *čert* bylo nalezeno celkem 78 frazeologických jednotek. Vzhledem k jejich velkému počtu byly rozděleny do 9 následujících skupin.

4.1.3.1 *Vzhled, schopnost čerta měnit podobu*

Konečná představa o vzhledu čerta je výsledkem vlivu knižní tradice a vizuálních forem náboženského umění. Čert je ošklivý, strašný, špinavý, spojen s nečistotou, černý. Obyčejně má rohy, kozí bradku, ocas, drápy na rukou a kopyta na nohou. Taktéž je obrostlý srstí s trčícími vlasy, někdy mívá i netopýří křídla, psí tlamu a slepičí nebo koňské nohy. Samozřejmě se představy o čertu u jednotlivých Slovanů různí. Co se týče tělesných vad, tak nejčastěji uváděným údajem je, že čert kulhá. (Tolstoj: 2012, s. 520 - 521) Bylo nalezeno celkem 9 frazeologizmů spojených se vzhledem čerta.

Frazeologismus *грязный (чумазный) как чѐрт (špinavý jako bota)* Popisuje něco velmi špinavého, odkazuje tedy pravděpodobně na spojení čerta s nečistotou.

O plešatém člověku používá frazeologismus *лысыый чѐрт (hlava jako koleno)* a frazeologism *чѐрта (беса) лысого (čerta starého!)* nesoucí význam, že někde absolutně nic není. Na první pohled by se mohlo zdát, že tyto dva frazeologizmy jsou nelogické, ale představa o čertu jako o něčem chlupatém, s rohy, kozí bradkou, nohama s kopyty a dlouhým ocasem má původ v křesťanských představách, a ne v pohanství. Co se týče starších dochovaných zdrojů, tak čert se obyčejně vyobrazoval jako holá, člověku podobná bytost s hlavou vytaženou do šišky, nebo jako bytost s trčícími dlouhými vlasy, křídly na zádech a krátkým ocasem. (Mokijenko: 1998, s. 624)

Frazeologická jednota *чѐрта в сныне! (čerta starého!)* vyjadřuje odmítnutí, znamená, že někde vůbec nic není. Naráží se zde na zoomorfni podobu nečistého. Hmoždír, jako hmoždír Baby Jagy, podle předpokladů mnohých mytologů je transformovaným kopytem: «*костяной ногой*». (Mokijenko: 1998, s. 625)

Slovní spojení *лезть/ползть к чёрту в зубы* (*riskovat krk*) znamená vědomě riskovat život. Tento frazeologismus obsahuje komponent zuby «зубы», jež se vztahuje k vzhledu čerta.

Frazeologismus *лезть [к] чёрту на рога* (*strkat hlavu do oprátky*) znamená jednat bez rozmyšlení, nepřemýšlet o následcích svého konání. Komponent rohy «рога» v tomto frazeologismu má tedy souvislost s křesťanskou představou o čertu.

Výraz *не так страшен чёрт, как его малюют* (*není to tak strašné, jak to z počátku vypadá*) se používá v souvislosti s někým, nebo něčím, co není ve skutečnosti tak strašné, jak bývá vyobrazováno, nebo jak se zdá, výraz by tedy mohl odkazovat na děsivou podobu čerta.

Slovní spojení *как чёрт [в преисподней]* (*je utahaný jako pes (štěně); Je jako uhlíř*) se používá buď o velmi špinavém člověku, nebo o velmi unaveném člověku.

Frazeologismus *чёрт чёртом кто* (*je jako čert*) se používá se o člověku, který je v něčem podobný čertu.

Některé pověry tvrdí, že čert je neviditelný, jiné zase že má schopnost měnit svou podobu, a to buď na lidskou, to skrývá svůj ocas a rohy pod oblečením červené nebo zelené barvy, nebo na zvíře, hmyz, atmosférický jev, předmět, rostlinu atd. (Tolstoj: 2012, s. 521) Se schopností měnit podobu souvisí výraz *черти полосатые, чёрт полосатый!* (*u všech čertů!*) Je to vyjádření pobouření, nebo podráždění. Souvisí se schopností nečisté síly přeměnit se ve zmiji, která má charakteristický vzor na zádech. (Mokijenko: 1998, s. 625)

4.1.3.2 Místo výskytu čerta

Místem, kde čerti trvale žijí je peklo, avšak často pronikají na zem, kde rovněž mají svá oblíbená místa výskytu. Jedná se například o divoká, těžce dostupná místa, ale i domy. V domech nejčastěji žijí na půdě nebo v peci. (Tolstoj: 2012, s. 522) Souvislost s místem výskytu čertů mají následující dva výrazy:

Výraz *в тихом омуте (болоте) черти водятся* (*tichá voda břehy mele*) se používá v souvislosti s tichým člověkem, který je schopen neočekávaných, ne vždy správných činů. Na základě slova *омут* se dá usuzovat, že toto slovní spojení souvisí s vírou, a že čerti se vyskytovali na neobydlených, odlehlých místech, jako například v bažinách.

Frazeologismus *у черта на куличках* (*к черту на кулички*), *((jet) tam, kde lišky dávají dobrou noc; na kraj světa)* znamená jít na nějaké osamocené a velmi vzdálené místo. Jeho etimologický výklad je sporný, proto existuje několik jeho verzí. Výraz obsahuje slovo *«Кулички (Кулижки)»*, které označuje blátivá místa v lese, bažiny. Tato blátivá místa jsou dle národních pověr oblíbeným místem výskytu nečisté síly. Slovo *«Кулички»* označovalo rovněž vykácený les, na jehož místě se tři roky oralo a selo. Velmi rychle ale tato místa zarůstala lesem, staly se z nich bažiny, a proto se i opouštěla. Podle pověřčivých představ se zejména na těchto místech objevovali čerti. (Mokijenko: 1998, s. 624)

Postupně se ale slovo *кулички* začalo asociovat se slovem *куличи* (dorty, zákusky). Celé toto slovní spojení se začalo chápat jinak. Znamená to jet někam a nevědět proč a kam, protože čert žádné dorty a zákusky mít nemůže. Dalším možným výkladem tohoto slovního spojení může být, že toto slovo se mohlo asociovat s dorty a zákusky, tedy přímo se svatebním jídlem. V takovém případě je výzam slov *убиралась как на кулички* příliš se fintit. (Tamtéž, s. 624)

V Moskvě, ve chrámu v Kuližkách byl postaven chudobinec, v kterém začal žít démon. Je možné, že nemoci tohoto démona, o kterých bylo mnoho legend, posloužily jako důvod pro posílání všech umírajících na toto místo. (Tamtéž, s. 624)

4.1.3.3 Schopnost přemísťovat věci a lidi. Schopnost posednout. Dovolávání se pomoci a uctívání čerta.

Lze vypořadovat taktéž určitou souvislost mezi typickým místem výskytu čertů, jejich schopností měnit podobu a další schopností čerta, tj. schopností někoho někam nosit, přenést, odnést, zanést. S komponentem čert bylo nalezeno celkem 14 frazeologizmů vztahujících se k této schopnosti čerta. (Další informace viz 4.1.7.2)

Jedním z hlavních rysů čerta je rovněž schopnost posednout tělo člověka. Věřilo se, že lehko proniká do těch, kdo se nepokřizují před jídlem, často se opíjí, přemýšlí o sebevraždě atd. Ty, které čert posedne bez jejich souhlasu, mučí nemocemi, jeho oběti ztrácí rozum, stávají se podrážděnými. Odkazujících na tento jev bylo nalezeno celkem 6 frazeologizmů. (Další informace viz 4.1.7.1)

S uctíváním čerta a dovoláváním se jeho pomoci souvisí celkem 4 ruské frazeologizmy. (Další informace viz 4.1.7.3)

4.1.3.4 Neobyčejné schopnosti čerta

Čert byla bytost, která byla považována za velice schopnou a inteligentní, která může předat lidem tajemství řemesel. Typickými řemesly nebo nástroji, které byly považovány za čertovského původu, byly například hra na hudební nástroje, mlýnské kolo nebo kosa. (Tolstoj: 2012, s. 523) (O frazeologizmech tohoto typu obsahujících názvy i jiných bytostí nečisté síly viz kapitola: 4.1.7.5)

S předáváním řemesel souvisí dovolávání se pomoci čerta, uzavírání smluv s čertem, kdy čert bude člověku sloužit, ale dostane výměnou za své služby lidskou duši. (Tolstoj: 2012 s. 523) Tohoto jevu by se pravděpodobně mohl týkat frazeologizmus (*не знать, не делать, ...*) *ни черта (леуезо)* (věděť starou belu (starou bačkoru, pendrek)), jež znamená naprosto nic (neznat, nedělat, ...).

Následujících dvanáct frazeologizmů popisuje čerta jako neobyčejně inteligentní bytost, schopnou mnoho pracovat, něco najít, pochopit, něco vědět apod.

Celkem tři frazeologizmy se zmiňují o něčem, co ani čert není schopen udělat, nebo co samotnému čertu je zatěžko vyplnit: frazeologizmus *ни один чѣрт (не найдѣт)*, (*ani čert nenajde co*) znamená, že nikdo něco nemůže najít, slovní spojení [*сам*] *чѣрт голову сломи́т (сломае́т) где*, (*v tom aby se čert vyznal*) se používá o nepořádku, jež někde panuje a ve kterém není možné se vyznat a frazeologizmus [*сам*] *чѣрт ногу сломи́т (сломае́т) где*, (*špatná cesta*) se používá o těžko průchodném terénu.

Celkem tři frazeologizmy se zmiňují o čertu jako o bytosti, která mnoho pracuje, nebo která je velmi chytrá. První z nich, *работать как чѣрт (бы́т до пра́це jako чѣрт)* znamená pracovat velmi intenzivně, do úplného vyčerpání. Druhý z nich, *умный как чѣрт (чы́трый jako чѣрт)* se používá o velmi inteligentním člověku. Třetí frazeologizmus *вертеться как чѣрт (бы́т з ди́вочьих ва́jec)* se používá o velmi pohyblivém, často spěchajícím člověku. V obratu se odrazila představa o čertu jako spěchající bytosti, vykonávající činnost, která vyžaduje spěch. (Mokijenko: 1998, s. 622)

Celkem pět frazeologizmů se zmiňuje o něčem, co jenom čert může vědět. Frazeologizmus *чѣрт [его (тебя, вас, ...)] знае́т (чѣрт (чѣрчма́нт) ви́)* znamená, že něco nikdo neví, nikomu něco není známo. Často se používá jako odpověď na otázku. Slovní spojení *чѣрт знае́т где*

(*čert ví kde (jak, ...)*) se používá, pokud se neví, kde se něco nachází, nebo nachází-li se něco velmi daleko, nebo nachází-li se něco ve špatných podmínkách. Frazeologismus *чѣрт знает что [такое]!* (*čert aby to vzal!*) je vyjádřením krajního rozhořčení, pobouření, zmatení po původu něčeho. Pomocí slov *чѣрт-ме откыда* (*čert ví odkud*) se vyjadřuje, že něco pochází z velmi vzdáleného místa a frazeologismus *чѣрт-ме что* (*čert ví co*) popisuje něco neuvěřitelného, nepředstavitelného, vyvolávající pocit udivení, rozhořčení apod.

Samostatného charakteru je frazeologismus *к чѣрты!* který je do této kapitoly zařazen, protože je to odpověď na přání štěstí u zkoušky: *«Hu nyxa nu nepa»*. V češtině neexistuje obdobného výrazu.

4.1.3.5 Zlá podstata čerta

Kromě schopnosti posednout a přemístování lidí z místa na místo, čert škodí lidem i jinými způsoby. K jeho zlé podstatě se vztahují např. i následující jemu připisované jevy a činnosti. Čert straší lidi hlasitým chechotem, křikem. Láká opilce do vody, vyměňuje novorozeňata, bere děti, jež byly proklety svými rodiči, ničí různé předměty v domě, ruší člověka ze spaní, sesílá na něj nemoci, snaží se získat lidskou duši, svádí lidi k sebevraždě, obecně lidi pokouší k hříchu, svádí vdovy v podobě jejich zemřelého muže apod.

Frazeologismus *чѣрты баран* (*sebevrah*) se používá obecně o lidech, kteří spáchali sebevraždu. V základě výrazu stojí legenda, že sebevrah bude potrestán přeměnou na zvíře, aby na něm mohli čerti na onom světě jezdit, nebo na něm vozit vodu. Člověk tak sám sebe přinesl jako obětního beránka jako oběť nečisté síle. (Mokijenko: 1998, s. 625)

Čerta jako obecně zlomyslnou bytost popisují celkem tři frazeologizmy. Frazeologismus *старая чѣртова перечница* (*stará koza, stará škatule, bába jedna zatracená*) je nadávka, obyčejně adresovaná zlé, svárlivé staré ženě. Slovní spojení *злой как чѣрт* (*(je, kouká, hledí) jako ďábel (čert, belzebub)*) se používá o člověku který je velmi zlý. Pomocí slov *чѣртыку прыгают в глазах у кого* (*čertovina kouká z očí komu*) se mluvčí zmiňuje o veselých, lstivých jiskérkách v očích někoho, kdo vymyslel nějakou neplechu, překvapení.

O něčem nechtěném, nemilém, co bylo způsobeno čerty se zmiňují celkem dva frazeologizmy: frazeologismus *чем чѣрт не шутит* (*všechno se může stát, jeden nikdy neví*) znamená, že se může stát cokoli, jeden nikdy neví. Je eliptického charakteru: *чем чѣрт не шутит, из*

дубинки выпалил. (Mokijenko: 1998, s. 623) Prostřednictvím frazeologizmu [*вот*] *не было печали, так черти накачали* (*čert mi (nám) to byl dlužen*) mluvčí vyjadřuje zvolání, rozčarování nad původem něčeho.

Čerta, jako bytost nechtěnou se zlou podstatou, popisují celkem čtyři frazeologizmy. Frazeologizmus *тысяча чертей!* (*hrom aby do toho!*) se používá k vyjádření hněvu, nelibosti. Slovní spojení *всыпать чертей кому* (*dát co proto кому*) znamená tvrdě někoho potrestat a frazeologizmus *бояться кого, чего как [самого] черта* (*bát se koho, čeho jako čerta*) znamená velice se něčeho bát. Pomocí frazeologizmu *не один ли черт?* (*to je prašť, jak uhod'*) mluvčí vyjadřuje, že něco je jedno.

4.1.3.6 Čert a biblické motivy

Celkem 7 frazeologizmů obsahujících komponent čert má přímou souvislost s určitými křesťanskými motivy.

Celkem tři ruské frazeologizmy obsahují komponenty bůh a čert: *ни бога, ни чërта ни бояться* (*nebojí se čerta ani d'ábla; nebojí se ani čerta*) znamená nemít vůbec z ničeho strach, chovat se velmi směle. Frazeologizmus *ни в бога ни в чërта не верить* (*nevěří ani v boha, ani v čerta*) znamená vůbec v nic nevěřit a slovní spojení *ни богу свечка, ни чërту кочерга кто* (*ani ryba ani rak*) popisuje k ničemu se nehodícího, neužitečného člověka, nebo nijak se nevydělujícího, průměrného člověka. Slovo *кочерга* označuje železnou hůlku, pomocí které se z pece vyhrabovaly horké kusy dřeva, které mohly sloužit jako prostředek k osvětlení místnosti. Naráží se zde tedy na opozici mezi zdroji božského a čertova světla. (Mokijenko: 1998, s. 52)

Frazeologizmus *нет ни черта* (*není ani ň*) znamená, že není vůbec nic. Vznikl jako výsledek zkrácení přísloví: *Нет ни черта, ни дьявола*. Je tedy postaveno na antitezi čert – ďábel.

Frazeologizmus *чërт не дремлет* (*čert nikdy nespí; všechno se může stát*) znamená, že každý člověk je schopen všeho, nebo že každému se může něco přihodit. Tento slovní obrat v sobě skrývá elementy slovanské národní démonologie a evangelického podobenství: „Nepřítel člověka“ nasel mezi obilí plevel, když rolníci spali, doufajíc, že až lidé začnou plít, zničí tak i úrodu. Hospodář ale rozkázal počkat na sklizeň, aby se dal plevel spálit a snopy klasů sklidit.

Symbolika tohoto podobenství tedy znamená, že plevy jsou potomci zlomyslné bytosti, která je sela, tedy ďábla, který nikdy nespí. (Mokijenko: 1998, s. 623)

Motiv kadidla, tedy vonné látky, jež je pálena před vyobrazeními Boha a svatých s cílem je obměkčit, se vyskytuje ve dvou frazeologizmech. Prvním z nich je: *бегать (бежать) как черт от ладана от кого, чего; избегать как черт ладана кого (vyhýbat se komu, čemu jako čert kříži (svěcené vodě))* Tento frazeologizmus znamená snažit se ze všech sil vyhnout se něčemu. Druhým je: *бояться кого, чего как черт ладана (bát se koho, čeho jako čert kříže)* jeho významem je mít z něčeho panickou hrůzu. (Mokijenko: 1998, s. 622)

4.1.3.7 Spojitost s čísly

Celkem dva frazeologizmy obsahují název čísla a komponent čert.

Frazeologizmus *чёрта с два (čerta starého!)* je vyjádření kategorického odmítnutí. Číslo dva zde působí jako číslo nečisté. Vychází se zde z rozdělení čísel na sudá a lichá, sudá čísla často nepřinášely štěstí. (Mokijenko: 1998, s. 625)

Slovní spojení *чёртова дюжина (nešťastná třináctka)* zmiňuje číslo 13, které je v pověřivých představách číslem nešťastným. Souvislost čísla 13 s neštěstím má původ např. v židovském písmenném označení pro číslice, které bylo totožné s označením pro smrt. Později byl význam tohoto slovního spojení přenesen z legendy o večeři Ježíše Krista s učedníky, kdy Ježíše Krista 13. apoštol, Jidáš, zradil. (Mokijenko: 1998, s. 178)

4.1.3.8 Vyjádření krajní míry

Celkem 9 níže uvedených frazeologizmů s komponentem *čert* dává tuto bytost do souvislosti s vyjádřením velké, krajní míry, používá se tedy pro vyjádření extrémnosti, zejména s negativními konotacemi.

Frazeologizmus *[всем] чертам тошно; [самому] черту тошно (to je boží dopuštění)* se používá o něčem, jehož příznak se projevuje ve velké míře.

Frazeologizmus *до чёрта (až běda, až-až)* nese dva významy, znamená že se nějaký příznak projevuje velmi silně, že někdo je do krajní míry (např. unavený, naštvaný), nebo že je něčeho velmi mnoho. Frazeologizmus *до чёртиков. (až hrůza)* je obdobného charakteru, znamená, že něco je do krajní míry (např. zajímavé, zábavné nebo nudné). Těmto dvěma

frazeologizmům se velice podobá slovní spojení *пить (напиваться/ напиться, упиваться / унуться) до чёртиков (pít/ zpít se do němoty)*, jež znamená upíjet se do němoty, až se člověku dělají halucinace.

Frazeologizmy *чёртова тьма кого чего; чёртова пропасть (гибель) кого, чего; чёртова пропва чего (je jako máku čeho)* se používají o velkém množství něčeho (popř. někoho), často nechtěného.

Slovní spojení *ни к чёрту [не годится] кто, что (stojí kdo, co za starou bačkoru)* znamená, že někdo, nebo něco se naprosto na nic se nehodí a frazeologizmus *голоден (голодный) как чёрт (мá hlad (je hladový) jako herec; má hlad jako vlk)* se používá o velmi hladovém člověku.

4.1.3.9 Frazeologizmy samostatného charakteru

Do této kapitoly byly zařazeny celkem 3 frazeologizmy s komponentem *čert*, které jsou samostatného charakteru.

Slovy *чёрт с ним (с тобой, ...)* (*ať jde k čertu*) se mluvčí vyjadřuje, že něco se má nechat být a že se bez někoho dá obejít a pomocí slovního spojení *на черта (проč (nač) к сакру (к чertu)!?)* se mluvčí táže proč, kvůli čemu bylo něco uděláno, něco se stalo apod.

Frazeologizmus [*сам*] *чёрт не брат кому (nebojí se čerta ani d'ábla)* se používá o nezávislém, odvážném člověku, schopném riskovat. Původ výrazu může pocházet buď ze středověku středověku, kdy král Francie dával vysokým hodnostářům, tedy lidem mu blízkým titul bratranec (*Кузен*). Ti, kteří neměli tento titul, byli více nezávislí na králi. Dalším možným výkladem by mohlo být, že výraz je spojen s představou nečisté síly jako o člověku blízkém (z rodinného kruhu), nebo sousedu. Přijetí domových a leších k svým bylo způsobeno pověřčivou vírou, že *čert své nebere*. (Mokijenko: 1998, s. 622)

4.1.4 Bubák (Бука)

Slovní spojení *смотреть (глядеть, сидеть) букой, (koukat jako bubák)* znamená mračit se, vypadat nepřívětivě. Buka i národní synonyma jako např. *букан, буканай, букарка, букушка*, označují mytologickou bytost, jíž se straší děti. Buka může být i lesní demon, ale nejčastěji se

jedná o ducha žijícího v domě. (Mokijenko: 1998, s. 60) Slovo *бука* pravděpodobně pochází z dětské řeči, od citoslovce *бу*. (Vasmer³: 2017)

4.1.5 Koščeј (Кошчей)

Slovo *кошчей* je pravděpodobně významově spojeno se slovem kost. (Vasmer⁴: 2017) *Кoščeј Bezsmertnyj* je bytost z východoslovanských národních pohádek, velmi hubený, kostnatý stařík, pohádkově bohatý, ale rovněž velmi lakomý a žádostivý. Je nesmrtelný, neboť jeho smrt je skryta ve velkém množství předmětů a zvířat: v moři je ostrov, na ostrově roste dub, pod tímto dubem je zakopaná truhla a v té truhle je zajíc, v zajíci je kachna a v této kachně je vejce, ve kterém je skryta smrt Koščeje. V příbězích Koščeј vystupuje jako únosce krásné dívky. Unáší ji do svého domu na kraj světa. Ona se však dozví Koščeјovo tajemství a řekne je svému milému. Poté zlý stařík umírá. (Mokijenko: 1998, s. 312)

S komponentem *кошчей* byly nalezeny celkem 3 frazeologizmy. Slovní spojení *Кошчей бессмертный* (*lakomý jak chrt, hubený jako chrt*) se používá buď o zlém, chamtivém člověku, nebo o velmi hubeném člověku. O velmi hubeném člověku se používá fraeologizmus *моуций как Кошчей бессмертный* (*hubený jak chrt*). Pouze o velmi lakomém člověku se používá sousloví *скуп как Кошчей* (*je lakomý jak chrt*).

4.1.6 Mág, čaroděj (Маг, Волшебник)

Slova *маг* a *волшебник* jsou v podstatě synonyma a označují jednu a tutéž nižší bytost slovanské mytologie, tedy reálného člověka s démonickými vlastnostmi, které může mít již od narození, nebo které získal na základě smlouvy s nečistou silou. Funkce této bytosti jsou různé. Připisuje se mu schopnost ovlivňovat všechny oblasti života, narušovat život člověka, činit dobro a zlo, může ovlivňovat atmosférické jevy, úrodu, zdraví lidí, manželství, plodnost domácích zvířat atp. Co se týče většiny jeho základních funkcí, tak tato bytost je v podstatě mužským analogem čarodějnice (ведьмы). (Tolstoj: 1999, s. 528)

Různá pojmenování této bytosti v sobě reflektují její hlavní funkci, tedy čarování. Staroslovanské slovo *чарь* (kouzelnictví) se vztahuje k indoevropskému slovesu *kuer* (dělat), ruské *чародей, чаровник*; běloruské *чарадзеј, чарауни, чаредзиник*; srbské *чаровник*; české *čaroděj, čarovnik*; sovenské *čarodeј* a posléze *czarodziej, czarotunik* a *czaraj* se všechny vztahují k čarování. V pojmenováních této bytosti se také odráží její schopnost vládnout

zvláštními znalostmi, její určitá vševědoucnost. Například ruské výrazy *вещун, знаток*, dále ukrajinské *мудрий*, bulharské *вещик, вешер*, srbské, *вештаи*, české *věštář*, nebo slovenské *vedomec* tuto souvislost podtrhují. V dalších výrazech se dále zdůrazuje nebezpečí pocházející od této bytosti, například se jedná o ruské *порченик*, nebo *опасный*. Získání magických znalostí z černých knih v sobě zachovávají např. západně ukrajinské pojmenování *чорнокнижник*, nebo polské *czatoksiężnik*, nebo české *černokněžník*. Slovo *колдун* je příbuzné podstatnému jménu *колтун*, jež znamená „zamotané vlasy“. Na základě této teorie je tedy tato bytost ten, kdo přináší zkázu tím, že dělá «колтуны» (smotky, zámotky). Představy o této bytosti v souvislosti s *волхвами* byly zachovány např. v ruském *волховник, волхид*, odtud tedy pravděpodobně pochází i slovo *волшебник*.

Některá slova byla rovněž přejatá z jiných jazyků. Např. ukrajinské *босоркун*, nebo slovenské *bosór, bosorák* pochází z maďarského *boszorkány*, jež znamená duch mrtvého. (Tolstoj: 1999, s. 529) Slovo *маг* je rovněž cizího původu. Pravděpodobně vzniklo z německého *magus, magie*, které pochází dále z latinského *magus*, jež má původ v řeckém *μάγος* a starověkém perském *maguš*. (Vasmer⁵: 2017)

Frazeologická jednotka *маг и волшебник* se může používat dvěma způsoby, buďto o člověku, který vše dělá velmi lehce a bez problémů (*má zlaté ruce*), nebo o šikovném člověku, který umí dělat různé obtížné činnosti s pomocí záhadných způsobů, nebo úplatků (*liška podšitá*).

4.1.7 Nečistá síla, společné vlastnosti

Do této kapitoly byly zařazeny frazeologizmy, které jsou téměř totožné, co se týče struktury a významu, ale odlišují se pouze komponentem označující bytost nečisté síly, jedná se tedy o frazeologizmy obsahující komponenty «бес», «леший», «дьявол» a «чёрт». Nečistá síla, nečistý duch jako souhrnný název pro všechny tyto bytosti se vyskytuje celkem v 9 frazeologizmech. Frazeologizmy *нечистая сила (nečistá síla); злой (нечистый дух) (zlý (nečistý) duch)* přímo označují tyto bytosti.

Podle vlastností nečisté síly, společné lešimu, d'áblu, čertu a běsu byly frazeologizmy obsahující názvy těchto bytostí rozděleny celkem na pět skupin: schopnost posednout, schopnost přemísťovat předměty nebo lidi, přivolávání těchto bytostí, zlá podstata těchto bytostí, a jejich neobyčejná inteligence.

Nejvýraznější vlastnosti nečisté síly je pravděpodobně schopnost posednout a schopnost něco někam přenášet, neboť se vyskytuje i ve frazeologizmech obsahujících souhrnný název pro nečistou sílu.

Frazeologizmus *дух противоречия (duch protikladu)* má původ ve slovanské víře, že odporující si chování jednoho člověka si v dávných dobách vysvětlovali posednutím člověka dobrých a zlých duchů. (Mokijenko: 1998, s. 173) Stejný motiv posednutí se vztahuje na frazeologizmy: *нечистый дух понутал кого (čert napískal komu co) a нечистый понутал кого (čert napískal (našeptal) komu co)*. Více viz 4.1.7.1

Čtyři frazeologizmy obsahující souhrnný název nečisté síly odkazují rovněž i na schopnost těchto bytostí něc někam přenášet, odnášet, přemísťovat: *кого [это] нечистая сила несёт/принесла (koho to sem čerti nesou?)*; *куда [это] нечистая сила несёт/понесла кого (kam koho zas čerti nesou)*; *нечистая сила занесла (понесла) кого куда (čert koho přinesl kam, čert to napískal (našeptal) komu)*; *нечистый несёт (понёс, занёс) кого куда (čerti koho kam nesou, co tam po čertech pohledával)* Více viz 4.1.7.2

4.1.7.1 Schopnost posednout

Frazeologizmus *[будто (просто, словно)] [какой-то] бес (дьявол, черт) вселился в кого (je jako d'áblem posedlý)* se používá o člověku, který je zbytečně tvrdohlavý a není možné se s ním dohodnout. Význam pochází z dávné představy, že šílenství je způsobené duchy, kteří vstupují do člověka. (Mokijenko: 1998, s. 46)

Na schopnost nečisté síly posednout a vyvolat v člověku nemoc, šílenství, donutit ho k něčemu apod. odkazují i další čtyři frazeologizmy obsahující komponenty: «бес», «леший», «дьявол», «чёрт». Frazeologizmus *бес (леший, чёрт) дёрнул (двинул, угораздил) кого (čert napískal komu co)* vyjadřuje krajní nespokojenost, lítost po původu něčeho, co bylo uděláno, neví se, proč někdo něco udělal. Slovní spojení *бес (леший, черт) дёрнул за язык кого (čert napískal komu co)* znamená, že někdo řekl něco naprosto nemístného, zbytečného. Vyjadřuje krajní lítost, co se týče původu něčeho, co bylo uděláno. Frazeologizmus *бес (дьявол, черт, чертёнок) сидит в ком (šijí s ním všichni čerti)* se používá o člověku, který pocíťuje

nepřekonatelnou touhu učinit něco trestuhodného, nebezpečného a slovní spojení *бес (черт) попутал кого* (*čert napískal komu co*) nese význam, že se někdo poddal pokušení něco učinit.

4.1.7.2 Schopnost přemísťovat lidi a věci

Celkem 15 následujících frazeologizmů s komponenty: «*бес*», «*леший*», «*дьявол*», «*чёрт*» odkazují na souvislost nečisté síly se změnou polohy, tedy buď se schopností těchto bytostí něco někam nosit, přenášet, odnášet apod. nebo s prokletím, tedy posláním (nebo posíláním) někoho nebo něčeho na onen (jiný) svět. Tato vlastnost nečisté síly má souvislost i s misty, která nečistá síla obývá, tzv. lokusy, jinými světy.

Frazeologismus *кого [это] дьявол (чёрт, черту) несёт (кого[пак] то сем черти несou?)* se používá o nečekaném a nechtěném příchodu někoho. V tomto výrazu se odrazily pověry o polapení lidí nečistou silou, nebo svádění lidí z cesty v přímém, i přeneseném smyslu. Lešij je například neobyčejně vynalézavý co se týče způsobů, kterými je možno svést pocestné z cesty. Nabízí jim svoje služby například v podobě kočího, který se náhodou objevil na cestě a pokud pocestný přijme jeho nabídku, on ho odnese na nějaké vzdálené místo a posadí například na vrcholek vysokého stromu nebo na střechu mlýna. Nezřídka, aby nalákal lidi do lesního houští, na sebe bere podobu nějakého zvířete – prasete, telete, nebo například zajíce. (Mokijenko: 1998, s. 623)

Následujících pět frazeologizmů mají podobnou strukturu jako předcházející, proto byly zařazeny do stejné skupiny. Frazeologismus *бес (леший, черт, чёрту) несёт (понёс занёс) кого куда (co tam по чертах поглядывал)* se používá, přichází-li někdo nevhod, nebo v souvislosti s rychlou chůzí, během. Slovní spojení *бес (леший) носит кого; чёрт носит кого где (kde по чертах ходи?)* se používá ohledně člověka, který se ztratil, nebo se někde toulá. Slovní spojení *бес (леший, чёрт) унёс кого (конецně je pryč)* se používá v souvislosti s osobou, která nakonec odešla, vyjadřuje úlevu, pocit oblehčení díky tomu, že nechtěný host odešel, odjel, nebo se vzdálil. Frazeologizmy *куда (где) черту носят (несут, носили) кого?; откуда черту принесли кого (kam кого [zas] черт несе (всични черти несou?); куда [это] дьявол (чёрт, черту) несёт? (kam кого [zas] черти несou?)* se používají o někom, kdo se chystá odejít do špatného počasí nebo neznámo kam.

Následující dva výrazy by mohly mít souvislost právě s lokusy, typickými místy výskytu nečisté síly. Mluví se zmiňuje o přemístění člověka nebo předmětu na místo kde se vyskytuje nečistá síla: frazeologismus *что идѣт/прошло (летит/полетело) к бесу, лешему, чѣрту, чѣртовой матери, чѣртовой бабушке, ко всем чертям, чертям собачим* (je v háji co) popisuje něco, co bylo úplně zničeno, rozbito nebo utrpělo nezdár a pomocí slovního spojení *за каким дьяволом, (лешим, чѣртом) [несло/понесло кого куда]?! (kterého čerta!)* se mluvčí táže proč někdo někam šel.

4.1.7.2.1 Prokletí

S přemístováním lidí a věcí má také souvislost i proklínání, zlé přání někomu, nebo něčemu, nicméně se od pouhého přemístování liší, a proto frazeologizmy spojené s tímto jevem byly vyděleny do této podkapitoly. Frazeologismus *чѣрт возми (čert ho vem)* je zvoláním údivu, hněvu, podráždění, nelibosti. Má původ v dávných zaklínání, zaříkávání. (Mokijenko: 1998, s. 623) Podobného charakteru je i dalších šest frazeologizmů. Mluví pomocí tohoto výrazu doslova vyjadřuje přání, aby byl někdo (nebo něco) čertem někam odnešen. Následujících 6 frazeologizmů je obdobného charakteru.

Frazeologismus *леший (чѣрт) меня возьми (дери, побери, подери)! (u všech čertů!)* je vyjádřením rozhořčení, pobouření, zklamání, nebo překvapení. Slovní spojení *чѣрт бы взял (побрал, унес) кого, что (čert aby vzal (spral) koho, co)* vyjadřuje rozhořčení, pobouření. Výraz *гнать/прогонять кого к бесу (лешему, чѣрту, чѣртовой матери, чѣртовой бабушке, ко всем чертям, чертям собачьим)* (*posílat/poslat k čertu koho*) znamená hnát někoho pryč, ven, vyjadřuje se s jeho pomocí zloba, opovržení k někomu, přání zbavit se něčeho nebo někoho. Frazeologismus *посилать/послать кого к дьяволу (чѣрту, ко всем чертям, чертям собачьим, чѣртовой бабушке)* (*posílat/ poslat koho k čertu*) má hned dva významy, prvním z nich je posílat někoho pryč, druhým je rozhodně odmítat něčí prosby. Frazeologismus *иди (катись, пошёл, ступай) [ты] к бесу, дьяволу, лешему, черту, чѣртовой матери, чѣртовой бабушке, ко всем чертям, чертям собачим!* (*vlez mi na záda*) se uplatňuje při vyjádření rozčilení, podrážděnosti, nespokojenosti, po původu něčeho a slovní spojení *[a] ну его (тебя, вас) [вместе с чем] к чѣрту (к чертам [собачим])!* (*jdi k čertu//ať se jde vyspat!*) je vyjádřením podráždění, rozhořčení, pobouření. Mluví tak vyjadřuje neochotu s někým rozmlouvat.

4.1.7.3 Dovolávání se pomoci, uctívání nečisté síly

Frazeologizmus *какого беса (дьявола, лешего, чërта)?!* (*kterého čerta!*) je v podstatě buď vyjádření nelibosti, nebo se tak mluvčí ptá co ještě je potřeba (čeho není dost apod.), nebo je to vyjádření ironického, skeptického postoje k něčemu. Doslova *какого чërта тебе нужно?* Tento frazeologizmus je spojen s uctíváním těchto bytostí a víru v jejich pomoc, dovolávání se jejich pomoci. Stejného původu jsou i následující tři frazeologizmy. (Mokijenko: 1998, s. 622)

Frazeologizmus *на кой бес (дьявол, леший, чërт)?!* (*kterého (kýho) čerta*) znamená proč, kvůli čemu? Slovní spojení *какой (кой) дьявол (леший, чërт)!?* (*čerta starého!*) je vyjádření silného podráždění, nespokojenosti, nebo vyjádření nesouhlasu a frazeologizmus *что за дьявол (чërт)! (kýho výра!)* je vyjádřením nespokojenosti s něčím, pravděpodobně je stejného původu jako předcházející tři.

4.1.7.4 Zlá podstata nečisté síly

Slovní spojení *один бес (чërт)* (*(je to) čert jako d'ábel; praš' jako uhod'*) znamená, že buďto je něco stejné, nebo že něco je jedno. Teoreticky by se mohlo vztahovat na charakteristiku čerta, jako zlé bytosti.

4.1.7.5 Neobyčejné schopnosti nečisté síly

Následující tři frazeologizmy pravděpodobně narážejí na nečistou sílu v souvislosti se schopností předávat tajemství řemesel, jako na velmi schopné bytosti. Frazeologizmus *бес (леший, чërт) [его (тебя, вас, ...)] знает (čert (čerchmant) ví)* znamená, že nikdo neví. Používá se jako odповěď na otázku. Slovní spojení *[сам] дьявол не разберёт; сам (ни один) чërт не разберёт (не поймёт) чего; ни один (сам) чërт не разберётся в чем (ani čert se v tom nevyzná)* znamená, že kdokoli by se pokusil vyřešit nějakou situaci, tak se mu to nepodaří. Frazeologizmus *одному чërту (дьяволу) известно, (čert ví)* znamená, že něco nikomu není známo.

4.2 BYTOSTI ŽENSKÉHO POHLAVÍ

Tato kapitola obsahuje celkem šest bytostí slovanské mytologie, z toho tři jsou personifikované jevy, tj. Smrt, Osud a Lichoradka. Zbylé tři z nich jsou Vědma, Baba Jaga a Kikimora.

4.2.1 Smrt (Смерть)

Slovo *smrt* (*смерть*) pochází z praslovanského **sъmьrtь*. Kořen **mьr*, **mer*, **mor* pocházející z tohoto slova se nachází i v označeních pro tento jev jiných slovanských jazyků. Existuje mnoho sloves spojených s umíráním, jejich původní význam je např. *ohnout*, *ohýbat* (*гибель*, *погибнуть*), *padat*, *upadnout* (*павшие смертью храбрых*), *ztráct* (*тяжелая утрата*), *končit* (*скончаться*, *скон*). (Tolstoj: 2012, s. 59)

Slovo *smrt* bylo tabu, a proto existovalo mnoho různých eufemistických slov, označujících tento jev. Popisují smrt například jako: věčný sen (*усопишии*, *успение*), klid, nehybnost (*упокоиться*, *покойник*), oddělení duše od těla (*дух вон*), znovunarození, vyrazení na cestu (*ушел из жизни*), návrat domů a připojení se k předkům (*отправился к праотцам*), pohyb nahoru směrem k nebesům a Bohu (*отправиться к богу на небеса*), pohyb dolů směrem pod zem (*уйти к низу*, *пойти в землю*), zmizení a polapení démony nebo bohem (*леший забрал*, *бог прибрал*, *ранбѣи si ho vzal*), odchod do světa rostlin (*собираться под березки*), nebeské sklizně (*смерть покосила*), svatby (*сосватать осинку*). (Tolstoj: 2012, s. 59-60)

Slovo *smrt* bylo chápáno dvěma způsoby, a to buď jako jev, tj. jako přerušení, konec, nepřítomnost života, přechod ze světa na zemi do *jiného*, *onoho světa*, jako začátek posmrtné věčné existence, anebo jako personifikovaná bytost.

Smrt jako jev měla spojitost rovněž i se dvěma jinými důležitými mezníky v lidském životě, a to narozením a svatbou, vysvětlovanými jako rituální smrt a nové narození, což silně ilustruje chápání a přijímání tohoto jevu Slovany. Subjektem smrti není jenom umírající, ale i celá jeho rodina, byla považována za jev přirozený, neodvratný. Lidé se smrti nebáli, dokonce se na ni připravovali. Šili si pohřební oděv, určovali si místo, kde budou pohřbeni atd. Zároveň pro ně byla ale smrt i jevem tajemným a neznámým. (Tolstoj: 2012, s. 58-59)

Co se týče příčin smrti, tak nikdy není bezdůvodná. Představy o umírání se ale různily. Smrt sesílá zpravidla Bůh za hříchy. Věřilo se, že Bůh bere duši u jednoho člověka a druhému ji

zase dává. Věřilo se rovněž, že bůh posílá pro lidskou duši anděla, nebo anděla a čerta. Kauzátorem smrti může být rovněž i personifikovaná smrt. Bůh ji měl určit, jako jednoho z původců tohoto jevu. Rovněž se věřilo, že každý člověk měl hvězdu (svíčku), která byla spojena s jeho životem a když zhasla, tak to znamenalo konec lidského života. Schopnost rozsvěcovat tyto hvězdy měly schopnost např. Bůh, andělé, personifikovaná smrt, nebo osud. (Tolstoj: 2012, s. 61-62)

Personifikovaná Smrt měla pod vlivem knižní tradice podobu kostlivce s kosou, avšak častěji byla chápána jako typicky ženská mytologická postava. Představy jednotlivých Slovanů o jejím vzhledu se různí. V oblasti severního Ruska si ji představovali jako starou, hubenou a ošklivou ženu, jinde si ji představovali jako vysokou, nebo měnící svůj vzrůst, jinde v bílých, jinde zase v černých šatech. Jinde v černém klobouku a dlouhých šatech. Mohla být bezzubá, nebo naopak zubatá, beznosá, s velkýma rukama, kterýma může všude dosáhnout, s dlouhými nehty nebo drápy, s velkým rtem, chromá atd. Nosí s sebou kosu, srp, hrábě, pilu, luk a šípy atp. (Tolstoj: 2012, s. 63-64)

Místo, kde žije, může být buď jeskyně v podzemí, nebo pusté místo u brány do pekla nebo do nebes. Po světě chodí v noci, nic nejí a pouze zabíjí lidi a uřezává jim hlavu, jinde rozpárává člověka od prstů na nohou až po krk. Jinde zase člověka dusí. Co se týče zoomorfní podoby smrti, tak se u domu umírajícího objevuje v podobě bílého selete, černého psa nebo kočky, nebo obecně nejrůznějších bílých zvířat (koně, kozy, psa, kočky, husy atd.) Schopnost vidět smrt mívají hříšní lidé, malé děti, zvířata, která se rodí slepá, nebo umírající. (Tolstoj: 2012, s. 63-64)

Bylo nalezeno celkem 21 frazeologizmů s komponentem *smrt*. Celkem čtyři z nich jsou spojené s barvami, tj. černou a bílou barvou. Z tohoto úhlu pohledu je možné vysledovat určité paralely s vzhledem smrti, tedy buď bílým nebo černým oblečením personifikované smrti, nebo smrti v podobě zvířete bílé nebo černé barvy.

První frazeologismus *белая смерть* (*bílé svinstvo, cukr, bílá smrt*) má tři možné významy. Buď se může použít v souvislosti s drogami, dále o cukru, nebo rovněž i o lavině. Frazeologismus *чёрная смерть* (*černá smrt*) se používá o moru. Tyto dva frazeologizmy tedy

popisují jevy nebo látky, které jsou nebezpečné lidskému životu a mohou člověku způsobit smrt.

Na bledost, tedy bílou barvu odkazují i následující dva výrazy, které jsou obdobného charakteru. První z nich: *бледнеть/ побледнеть как смерть* (zblednout jako smrt (stěna)) se používá o člověku a znamená velmi zblednout. Druhý frazeologismus *бледен (бледный, белый) как смерть кто* (být bílý (bledý) jako stěna) se používá o někom kdo je velice bledý.

Celkem 8 frazeologizmů popisuje stav člověka, jenž se nachází ve stavu blízkém smrti, jenž bojuje o život, nebo naopak život riskuje. Ohledně člověka, který se nachází ve stavu blízkém smrti se používá následujících 5 frazeologizmů: Frazeologismus *быть при смерти* (být (ležet) na smrtelné posteli) se používá, je-li někdo ve velmi těžkém, nebezpečném stavu, postavení. *Лечь (быть) на ложе смерти* (být (ležet) na smrtelné posteli) znamená být ve stavu blízkém smrti. Frazeologismus *смотреть (глядеть) смерти в глаза (в лицо)* (být (stát) tváří v tvář smrti) znamená být ve smrtelném nebezpečí, pociťovat možnost své smrti. *Быть на волосок от смерти* (čí život visí na vlásku) se používá v situaci, je-li někdo v blízkosti něčeho smrtelně nebezpečného. *А между жизнью и смертью* (mezi životem a smrtí) se používá v případě, je-li člověk ve velmi těžkém, pro život nebezpečném stavu, postavení.

Boj o život popisují následující dva frazeologizmy. *Схватка со смертью* (boj na život a na smrt) doslova označuje smrtelně nebezpečný souboj, boj. Výraz *не на жизнь, а на смерть* ((boj, souboj, ...) na život a na smrt) má dva významy. Buďto znamená bojovat nemilosrdně, nebo označuje samotný boj, který je nemilosrdný.

O člověku, který život riskuje se používá frazeologismus *играть со смертью* *играть с собой* (zahrávat si) se smrtí.

Dva výrazy mají vztah k odsuzování někoho k trestu smrti, nebo k někomu, kdo se nachází pod hrozbou ztráty života. Frazeologismus *приговаривать/ приговорить к смерти кого* (odsuzovat/odsoudit koho k trestu smrti, nedávat/ nedat [žádnou] naději komu) má hned dva významy, a to buď někoho odsoudit k trestu smrti, anebo říci, že nemocný se nemůže uzdravit a zemře. Výraz *под страхом смерти* (pod hrozbou smrti) znamená být pod hrozbou nadcházející ztráty života.

Samotný konec života popisují 2 výrazy. První z nich: *найти [свою] смерть [где]* (*najít svou smrt [kde]*) znamená zemřít. Druhý výraz, *пасть* (*погибать/ погибнуть*) *смертью храбрых* (*padnout (umírat/umřít, zemřít) smrtí chrabřých*) znamená zemřít hrdinskou smrtí, projevujíc odvahu při vyplňování vojenské povinnosti.

Smrt jako přirovnání, tedy vyjádření míry, nebo důležitosti se objevuje celkem ve třech frazeologizmech. První z nich, výraz *до самой смерти* (*не забудет что, будет помнить что, ...*) (*do smrti [smrt'oucí]* (*nezapomene, bude si pamatovat co*)) se používá o něčem, co bude trvat až do konce života. Druhý výraz, *до смерти* (*стыдно, любить что, ...*) (*k smrti rád (dělat co), stydět se až běda, závidět komu až běda*) znamená mít něco velmi rád, něco velmi chtít apod. Třetí z nich: *вопрос жизни и (или) смерти* (*(to je) otázka života a smrti*), se používá v případě, hovoří-li se o něčem co je pro někoho to nejdůležitější, nebo o něčem, na čem závisí pro někoho něco velmi důležitého.

Celkem dva výrazy s komponentem smrt jsou samostatného charakteru. Výraz *[только] за смертью посылать кого* (*poslat/posílat koho tak pro smrt*) se používá se o člověku, který je velmi pomalý. Frazeologizmus *перед смертью не надышишься* (*už je pozdě dohánět co*) se používá se o pokusech něco udělat na poslední chvíli, dělat něco co nebylo uděláno včas.

4.2.2 Osud (Судьба, Доля)

Osud je předem daná člověku cesta, určující hlavní události v životě (svatba, narození dětí, smrt), ale také i jiné skutečnosti (bohatství, chudoba apod.). V souboru složitých, někdy si i protirečících představách o osudu se objevují celkem 3 hlavní koncepce. První z nich tvrdí, že osud vystupuje jako síla, již nelze změnit. Druhá tvrdí, že osud závisí na štěstí, na chování člověka. Třetí říká, že osud se dá změnit, a že člověk je jeho strůjcem. (Tolstoj: 2012, s. 203-204)

S osudem jsou spojeny následující pojmy: *úděl* (*доля, удел, участь*), *soud* (*суждено, осуд, осуда, суди́чка*) *řeč, slovo* (*предрекать, предсказывать судьбу*), *předurčení, životní cesta, narození*. (Tolstoj: 2012, s. 204)

V představách o tom, kdo určuje osud člověka, se střetávají přístupy křesťanství a pohanství. Původci osudu mohou být buďto, bůh, dále andělé, jinde je to bohorodička, jinde zase nejrůznější démoni osudu, například sudičky. Osud určuje kromě boha a démonických sil

taktéž i místo a čas kdy se dítě narodilo, fáze měsíce, specifika narození, pořadí dětí v rodině apod. (Tolstoj: 2012, s. 205-206)

Slovo *Доля* rovněž označuje osud. Personifikovaná *Dolja* je osud jednotlivce, objevuje se při narození člověka a člověka doprovází během jeho života, určuje jeho štěstí, ale rovněž i neštěstí, může být tedy dobrá nebo zlá. (Máchal, 1907 str. 59) Co se týče jejího vzhledu, tak se představy o něm na jednotlivých místech liší. Může být buď dvojníkem člověka, jehož osudu je strůjcem, může mít podobu staré ženy o holi v bílém oblečení, nebo její vzhled může záviset na člověku, ke kterému náleží. Např. *Dolja* kupce má podobu krásné dívky, ale *Dolja* pracujícího člověka má podobu kobyly. (Tolstoj: 1999, s. 113-115)

Následujících 15 frazeologických jednotek obsahuje komponenty *судьба* a *доля*.

Celkem dva frazeologizmy jsou spojeny se štěstím, sdělují že se někomu daří: *баловень судьбы* (*miláček sudby*) je šťastlivec, kterému se daří a frazeologizmus *судьба улыбается/улыбнулась кому* (*šťěstěna se usmívá/se usmála na koho; má (měl) kliku*) se používá o nečekané, pro někoho příznivé souhře okolností.

Čtyři frazeologizmy souvisí s nešťastným, nevíтанým osudem, vyjadřují, že se někomu něco nedaří. Pomocí slov *не судьба* (*není souzeno komu co*) mluvčí vyjadřuje, že se něco někomu nepodařilo udělat. Frazeologizmus *удар судьбы* (*rána osudu*) popisuje náhlé neštěstí které někoho postihlo. Slovní spojení *горькая доля* (*trpký úděl*) znamená těžký život, neštěstí a frazeologizmus *падать/пасть* (*выпадать выпасть*) *на долю чью, кому* (*připadl komu jaký osud (úděl)*) se používá hlavně v případě, přihodilo-li se někomu něco nemilého.

Celkem 5 frazeologizmů popisuje osud jako sílu, jejímž důsledkem se děje něco bez přičinění člověka. Frazeologizmus *волей* (*волею*) *судеб* (*судьбы*); *по воле судьб*; (*hříčkou osudu* (*náhody*); *řízením osudu*) znamená, že něco se děje v závislosti na okolnostech. Frazeologizmus *игра судьбы* (*hra osudu*) označuje nepředvídanou nebo neočekávanou souhru okolností, nečekaný obrat. Výraz *ирония судьбы* (*ironie osudu*) označuje absurdní, podivnou náhodu (s nevíтанými, někdy tragickými následky). Slovní spojení *перст судьбы* (*prst boží; prst osudu*) se používá o události, která byla zlomová v něčím životě a pomocí slov *одна судьба у кого* (*jsme (sedíme) všichni na jedné lodi*) se mluvčí vyjadřuje o stejném dopadu vlivu okolností na skupinu lidí.

Celkem tři frazeologizmy v sobě uchovávají souvislost s osudem a jeho řízením, vyjadřují že někdo nebo něco má schopnost ovlivnit něčí život. Frazeologizmus *реши́ть/реши́ть судьбу (участь) кого, чью (rozhodovat/rozhodnout o osudu [koho])* znamená určovat něčí další existenci. Slovní spojení *верши́ть судьбы (судьбаму) (rozhodovat/rozhodnout o osudu [koho])* znamená disponovat něčím osudem, řídit něčí život nebo osud. Frazeologizmus *оставля́ть/ остави́ть (бросать/бросить, покинуть) кого что на произвол судьбы (nechávat/ ponechat koho, co osudu; nechat koho ve štychu (v rejži); nechat koho na holičkách)* Znamená nechat někoho samotného, bez pomoci, podpory, dozoru apod.

O člověku, který bězdůvodně riskuje a vystavuje se zbytečnému nebezpečí se používá frazeologizmus *ускуша́ть (испытывать/испытать) судьбу (провидение), (зahrávat si s osudem; pokoušet osud; zkoušet/zkusit štěstí).*

4.2.3 Lichoradka (Лихорадка)

Lichoradka je personifikovaná nemoc v podobě ženy, která vstupuje do člověka a vyvolává v něm buď horečku, nebo zimnici. Může způsobovat nejrůznější nemoci (tyfus, malárii, ...). Rysem, který tyto nemoci spojuje, jsou jejich příznaky: horečka, zimnice, třes, blouznění. (Tolstoj: 2004, s. 117)

V pojmenováních lichoradky je možné se setkat s následujícími charakteristikami: hlavní symptomy, tj. mrazení a horečka se objevují v pojmenováních: *горячка, леде(не)я, ледиха, студенка*. Třes popisují například následující slova: *дрожалка, дрождха, знобуха, кумоха* (příznak nemoci se asociuje s třesem osiky, která se třese stejně jako nemocný člověk). Celá řada pojmenování poukazuje na barvy spojené s lichoradkou, a to na žlutou, zelenou a modrou barvu: *желтыня, желтуха, зелена(я), синя*. (Tolstoj: 2004, s. 117)

Na příčiny, zdroj nemoci poukazují např. chorvatské výrazy *konjska, vodena, vitrenasta*. Na místo, kde přešla nemoc na člověka, poukazují např. *подтынница, степная*. Na okolnosti onemocnění, nebo specifický stav člověka při projevení příznaků nemoci se vztahuje např. urajinský výraz *веретеница* (lichoradka jde například k tomu, kdo přede v nepravý čas.) (Tolstoj: 2004, s. 117)

Co se týče času onemocnění, tak se v pojmenováních odráží čas projevení lichoradky, a to na jaře *весна, весенница, веснянка, весновка, вешняя, веснуха-кумоха*, na podzim

листопадка, листопадная, листопадная колотуха, осенняя, подосенница, nebo v létě: *горохавая* na člověka přichází v čas kvetení hrachu. Na schopnost lichoradky přecházet z jednoho člověka na druhého a obývat tyto lidi po nějaký čas naráží např. český výraz střídavá zimnice. (Tolstoj: 2004, s. 117)

S tabu spojeným s pojmenováním lichoradky souvisí např. eufemistické výrazy: *гостья, гостьюшка, подруга, соседка, Кондратий, Кондрашка, Марья Ивановна, Лихоманка* apod. A na spojení lichoradky s nečistou silou a zlými duchy poukazují výrazy: *лиха(я), лихоманка, лиходейка, кикимора* a konkrétně i *лихорадка* (slovo které pochází od slovesa *лихорадить*, tj. škodit někomu). (Tolstoj: 2004, s. 117-118)

Lichoradka je tajemná, zlá bytost, nečistá síla, kterou nelze spatřit pouhým okem. Může se objevit ve snu, může na sebe vzít podobu člověka. Nejčastěji se lichoradka charakterizuje jako zlá, ošklivá, kostnatá, nahá, prostovlasá stařena. Lichoradky předstírají, že jsou chudé, ubohé, slepé. Neustále pociťující hlad. V noci klepají na okna, a kdo jim odpoví, k tomu přijdou. Lichoradka může být i dívka s rozpuštěnými vlasy v bílém. Jinde si ji naopak představují jako ženu v černém. Jinde si ji představují jako ošklivou velkou zubatou stařenu atd. (Tolstoj: 2004, s. 118)

Místo, kde lichoradka žije jsou vodní plochy, podzemí, les apod. Mohou mít rovněž i obydlí na kraji světa. Jsou i lichoradky které žijí přímo s člověkem. (Tolstoj: 2004, s. 119)

Frazeologizmus *лихорадка бьёт кого (je jako na jehlách, lomcuje jím zimnice)* se používá buď o někom, kdo má vysokou horečku, nebo o někom, kdo prožívá úzkost, rozčilení a slovní spojení *быть как в лихорадке (být jako v horečce, být jako na jehlách)* se používá o někom kdo se nachází ve vzrušeném stavu, prožívá úzkost, rozčilení.

4.2.4 Čarodějnice (Ведьма)

Je to bytost, v níž se střetává podstata démonická s podstatou lidskou. Co se týče jejího vzhledu, tak může mít např. ocas, rohy, křídla, dvě řady zubů, vousy, srostlé obočí apod. Má často neobvyklý vzhled, bývá stará, ošklivá, může mít hrb, kulhá atd. Jedna z jejích charakteristických vlastností je schopnost měnit podobu na různá zvířata, hmyz, předměty, může být i neviditelná. (Tostoj: 1995, s. 297)

Obyčejně škodí lidem, např. bere kravám mléko, ničí úrodu, sesílá na člověka nemoci, děsí, dusí lidi. V daleko menší míře jsou o ní zmiňovány dobré vlastnosti, lidé se na ní obraceli, např. když potřebovali poradit s dobou setí, orání, v případě přírodních pohrom, nebo nemocí. (Tolstoj: 1995, s. 298-299)

Pojmenování *ведьма* pochází ze staroslovanštiny a původně znamenalo: čarovat, znát. Mezi další výrazy označující tuto bytost patří taktéž: *вештица, волишебница, колдунья, чаровница, ciota, striga*. (Tolstoj: 1995, s. 297)

Sousloví *охота на ведьм* (*hon na čarodějnice*), *охотиться/поохотиться на ведьм* (*pronásledovat koho z politických, ideologických důvodů*), *устраивать/устроить охоту на ведьм/за ведьмами* (*pořádat hon na čarodějnice*) označují pronásledování lidí, kteří smýšlejí jinak, než jak je ve společnosti obvyklé. Pochází z anglického sousloví *Witch-hunting*. (Mokijenko: 1998, s. 70) Poprvé se objevilo v Anglii v roce 1640 a označovalo boj s čarodějnicemi, které katolická církev se souhlasem církevního soudu upalovala na hranicích. V první polovině 50. let se v USA tímto souslovím označovalo pronásledování tzv. protiamerické činnosti. Jejím účelem bylo najít všechny sympatizanty levicových názorů, kteří sympatizovali SSSR. (Академик²³: 2000-2016)

4.2.5 Baba Jaga (Баба Яга)

Baba Jaga je stará a ošklivá čarodějnice ve slovanské a zejména ve východoslovanské mytologii. Jedná se o jednu z hlavních negativních bytostí slovanské mytologie. Baba Jaga škodí lidem, žije v nevelké chaloupce na muřích nohách a v noci létá v hmoždíři. Jí lidské maso, a to zejména děti, které vábí do lesa a poté vaří v kotli. (Tolstoj: 2012, s. 614)

V různých slovanských jazycích je pojmenování pro tuto bytost podbného charakteru. Rusky: *Яга, Яга-баба, еги-баба, ягая, Ягшина, Ягабова, Егибоба*; ukrajinsky: *баба-Язя, Язя, Язі-баба*; polsky: *jędza, babojędza*, česky: *jezinka, Ježibaba*; východní srbsko: *баба јега*; slovensky: *jaga baba, ježi baba*. (Tolstoj: 2012, s. 614)

Je to stařena, čarodějnice žijící v lese. Slovo *яга* je nejasného původu. Odhaduje se, že pochází z praslovanštiny, bývá sblížováno významově s hady, pravděpodobně má souvislost s chtonickými bytostmi, podsvětím (hadi bývají často potomci baby Jagy), je tedy spojená se zemí, smrtí, světem mrtvých. (Tolstoj: 2012, s. 614) Další možný význam slova *яга* může být:

zlost, nemoc, rozhořčení, hněv. Слово *Яга* bývá taktéž často sblížováno s mongolským slovem pro matku: *эжэ*. Toto slovo taktéž u mongolů mělo blízkou souvislost s ženskými božstvy. Tedy spojení dvou slov *баба* – označující něco známého a *Яга*, označující něco neznámého a tajemného, a tudíž zlověstného a nebezpečného. Slova *костянная нога* bývají spojována s představou o nečisté síle mající kopyta. (Mokijenko: 1998, s. 36-37)

Nejstarší zachycená představa, která panovala o *бабѣ Jaze*, byla následující: jezdí v železném hmoždíři s paličkou a zametá za sebou stopu koštětem. Avšak pravděpodobně pod vlivem křesťanství a literárního zpracování se tato představa postupně změnila na představu o čarodějnici se schopností létat. Spojitost mezi babou *Jagou* a čarodějnicí (*ведьмой*) je dávné, neboť i čarodějnice létaly v hmoždíři a používali palici jako způsob přepravy. (Mokijenko: 1998, s. 36-37)

Frazeologizmus *баба-Яга [костянная нога]* (*ježibaba*) se používá pro označení zlé, svárlivé a ošklivé staré ženy.

4.2.6 Kikimora (Кикимора)

Kikimora je bytost, která žije v domě člověka, škodí mu a činí mu různé nepříjemnosti. Obyčejně si ji lidé představovali jako ošklivou, nepořádně oblečenou, starou ženu v hadrech, která žije v domě. Hlavní činností kikimory je její vášeň k předení: často dopřádá za hospodářku. Kikimora je zlomyslná. V noci rozbíjí nádoby, ničí zrní, škube slepice atd. Snaží se škodit spíše hospodářce než hospodářovi. Je možné ji stotožňovat s *Мокoš* – božstvem deště a plodnosti. Kikimora upřednostňuje mokrá, syrá místa – odtud pochází výraz *кикимора болотная*. V domě tedy žije ve sklepě. (Mokijenko: 1998, s. 260)

Pojmenování této bytosti: *кикимора* (taktéž *кикимра*, *кукимора*, *кикиморка*, *шшшшмора*) sestává ze dvou komponentů. První část *кик-* by mohla pocházet od slovesa **kykati*, znamenala by tedy křičet, vydávat nečekané zvuky. Pravděpodobnější původ se ale odvozuje od baltoslovanského kořene *kik*; *kyk*; *kuk*; spojeným s hrbatostí, skrčeností. U slova *шшшшмора* se první část výrazu vztahuje k slovesům *шшшшитъ*, *шшшшатъ*, které znamenají dělat něco potají, kradmo. (Tolstoj: 1999, s. 494) Část *-мора* znamená noční můru, strašný sen, je typická pro slovanské jazyky. (Tolstoj: 2004, s. 341)

Slovní spojení *кикимора болотная*, (*stará čarodějnice*), *ходить как кикимора* a *ходить кикиморой* (*кикиморой*), (*být jako stará čarodějnice*) se používá buď o ošklivém, nepořádně nebo nehezky oblečeném člověku (nejčastěji ženě), nebo o zamračeném, nepříjemném, uzavřeném a zlovolném člověku (rovněž nejčastěji o ženě).

4.3 SHRNUÍ VLASTNOSTÍ BYTOSTÍ SLOVNANSKÉ MYTOLOGIE

Po rozdělení bytostí slovanské mytologie a frazeologizmů s nimi spojených na dvě skupiny, tedy na bytosti mužského a ženského pohlaví, je možné vydělit u každé z těchto dvou skupin určité tendence.

Ve skoumaných frazeologizmech bylo nalezeno celkem 7 mužských bytostí slovanské mytologie, tj. běs, lešij, čert, buka, Koščeje, mág a čaroděj. Co se týče počtu frazeologizmů spojených s každou touto bytostí, tak s běsem jich bylo nalezeno celkem 19, leším 15, čertem 78, bukou (bubákem) jeden, Koščejem tři a s mágem a čarodějem celkem jeden frazeologizmus, což činí dohromady 117 frazeologických jednotek.

Frazeologizmy spojené s bukou a Koščejem v podstatě zdůrazňují zlý charakter nečisté síly. U Koščeje je tato vlastnost ještě více zdůrazněna jeho údajnou lakotou. Frazeologizmus spojený s mágem a čarodějem zdůrazňuje jejich neobyčejné schopnosti obecně a schopnost čarovat. Frazeologizmy s čertem, jako nejhojněji používaným komponentem, co se týče bytostí nečisté síly, popisují například vzhled této bytosti, jeho schopnost měnit podobu, jeho zlou podstatu. Pomocí nich rovněž mluvčí vyjadřuje krajní míru něčeho.

Hojně zastoupené nejvýraznější vlastnosti opakující ve frazeologimech, které jsou společné pro komponenty lešij, čert (d'ábel) a běs, zdůrazňují následující společné vlastnosti nečisté síly: její zlou podstatu, schopnost přemísťovat věci nebo předměty a s tímto spojené proklínání, schopnost posednout, dovolávání se pomoci a uctívání nečisté síly, její neobyčejnou inteligenci a schopnost pracovat. Z těchto uvedených společných jevů je na základě počtu frazeologizmů zastoupených jednotlivými bytostmi soustředujících se kolem těchto jevů patrné, že lešij je notorický spíše svou schopností svádět lidi z cesty a někoho někam přenášet, běs na druhou stranu inklinuje spíše ke schopnosti posednout, a čert jakoby zastřešuje tyto bytosti svou určitou universálností.

Oproti mužským nadpřirozeným bytostem slovanské mytologie, se mezi ženskými bytostmi nachází celkem tři personifikované jevy, a to smrt, osud a lichoradka. Mezi zbylé bytosti patří vědma, baba Jaga a kikimora. Se smrtí je spojeno 21 frazeologizmů, osudem 15, lichoradkou dva, vědmou tři, babou Jagou jeden a s kikimorou celkem dva. Dohromady jich je tedy 44, což je více než o polovinu méně v porovnání s frazeologizmy obsahujícími názvy mužských bytostí.

Co se týče jednotlivých významů spojených s těmito bytostmi, tak s kikimorou a babou Jagou je především spojován ošklivý vzhled a zlá povaha nečisté síly. S vědmou (čarodějnici), jsou spojovány hony na čarodějnice, známé ze středověku. Co se týče personifikovaných jevů, tak lichoradka (tedy nemoc, zimnice) a smrt představují jednoznačně negativní jevy. Oproti tomu osud může být vnímán buďto za zlý, nebo i za dobrý a představuje tedy bytost, která ze všech výše jmenovaných nejvíce inklinuje k dobru.

Srovnáme-li ruské frazeologické jednotky s jejich českými variantami, můžeme vyzorovat určité tendence. Komponenty lešij a běs se v českých frazeologizmech nevyskytují, místo nich bývá v českých výrazech používán spíše komponent čert, nebo jsou formulovány jiným způsobem, slovo čert je tedy v české frazeologii mnohem častější. Co se týče samotných frazeologizmů se slovem čert, tak v mnoha případech se tato bytost v českých frazeologických variantách nevyskytuje. Pro představu lze jmenovat např. frazeologizmus: *чёрты баран* (*sebevrah*) nebo *вертеться как чёрт* (*být jak z divokých vajec*), nebo *чёртова прова чего* (*je jako máku čeho*). S Košcejem se rovněž v českém jazyce frazeologizmy nevyskytují. Stejně tak u frazeologizmu *маг и волшебник* nebyla nalezena jednotka s totožnými komponenty.

Co se týče frazeologických jednotek s komponentem nadpřirozené bytosti ženského pohlaví, tak v českých variantách se komponenty osud, smrt a čarodějnice (ведьма) nevyskytují pouze ojedinele. Lichoradka jako bytost se v českých frazeologizmech vůbec nevyskytuje a místo slova kikimora je v českých výrazech použito slovo čarodějnice.

5 BYTOSTI KŘESŤANSTVÍ

Vzhledem k tomu, že křesťanství je náboženství monoteistické, tak jeho nejvýznamnější nadpřirozenou bytostí je bůh. Co se týče ostatních nadpřirozených bytostí, které se vyskytují v křesťanské mytologii, tak je možné je rozdělit celkem na dvě skupiny, a to na lidi s určitými nadpřirozenými vlastnostmi či schopnostmi (mezi nimi lze jmenovat např. Metuzaléma nebo Kaina) a na bytosti nelidské, tj. bytosti dobra a zla (jimi jsou např. anděl nebo d'ábel).

Křesťanství se v představách dávných Slovanů nevyskytovalo ve své čisté podobě, ale v podobě národního křesťanství, které v sobě zahrnuje jak elementy křesťanské tradice kanonické, tak i apokryfní a folklorní a určuje tedy představy Slovanů i o křesťanských nadpřirozených bytostech. Například folklór je tvořen mimo jiné vyprávěními o zázracích, jejichž původce je bůh, bohorodička, Kristus, starozákonní proroci, apoštolové a svatí, a dále o zázračných projevech boží milosti, jež potvrzují existenci vyšších posvátných sil mezi lidmi a jejich vliv na každodenní život člověka. (Tolstoj: 2012, s. 462)

Co se týče *onoho, jiného světa*, tak v křesťanství se obvykle vyskytují jeho dvě varianty, a to *ráj* a *peklo*. Ráj je část onoho světa, ve kterém pobývají bůh, andělé, svatí a duše dobrých lidí. Slovanské národní představy o ráji se vyvinuly pod silným vlivem křesťanství. V legendách a pověrách je široce představeno biblické téma ztraceného ráje, který se otevře po posledním soudu a téma vyhnání z ráje prvních lidí. Podle národní víry je nejrozšířenější představa o ráji jako o zahradě, nicméně tato zahrada se nejčastěji bývá umísťována do prostředí nebe, a proto se slévá s obrazem o ráji jako o nebi. (Tolstoj: 2009, s. 397) Peklo je část onoho světa, ve kterém přebývají hříšníci a kde zakoušejí muka za svoje pozemské hříchy. U všech Slovanů představy o pekle buďto splývají dohromady, nebo jedna vedle druhé koexistují a nezřídka si odporují. Pravoslavná tradice dává peklo do opozice ráji a katolická tradice vyděluje na onom světě ještě jedno přechodné místo mezi rájem a peklem, kterým je očistec. (Tolstoj: 1995, s. 393)

Toto dualistické rozdělení onoho (jiného) světa na peklo a ráj koresponduje i s charakterem křesťanských nadpřirozených bytostí, které (když pomineme bytosti lidské) lze velmi dobře, jak již bylo předesláno, rozdělit na bytosti dobra a zla. Oproti předchozím kapitolám, ve

kterých byly bytosti antické a slovanské mytologie rozděleny na bytosti mužského a ženského pohlaví, jsou v této kapitole nadpřirozené bytosti rozděleny na tři skupiny, a to na bytosti dobré, zlé a na bytosti lidské, neboť v ruských frazeologizmech bylo nalezeno celkem sedm nadpřirozených bytostí, které jsou buďto mužského pohlaví, nebo pohlaví ze své podstaty nemají (za tuto bytost je považován bůh).

5.1 BYTOSTI DOBRA

Do této skupiny byly zařazeny celkem tři bytosti, a to bůh, s kterým bylo nalezeno celkem 83 frazeologizmů a anděl a Kristus s nimiž bylo nalezeno u obou po 7 frazeologických jednotkách.

5.1.1 Bůh

Slovo *bůh*, jehož základ je společný pro všechny Slovany, může být buďto slovanského původu, nebo přejaté z íráštiny. Jeho pravděpodobný původní význam je obdařující, nadělující blahem, bohatstvím. V knižní (církvní) tradici je bůh svrchovanou bytostí, která vládne vyšším rozumem, je dokonalý a všemohoucí. Je tvůrcem nebe a země, vesmíru. Je prvopočátkem, je věčný, nehmotný, duchovní. Nicméně v národní tradici vystupuje v podobě starce s vousy, který žije na nebi, ale rovněž může i putovat po zemi v podobě např. cizince, nebo chudáka, a to buď sám, nebo v doprovodu svatých. (Tolstoj: 1995, s. 202)

Celkem 83 frazeologizmů které byly nalezeny v souvislosti s touto bytostí bylo rozčleněno na skupiny a okomentováno v následující části práce.

5.1.1.1 *Bůh a nečistá síla*

Bůh na jednu stranu funguje jako protiváha nečisté síly, s kterou soupeří, nicméně má mnohé rysy a schopnosti, které jsou totožné se schopnostmi bytostí nečisté síly, o čemž vypovídají následující frazeologizmy. Stejně jako bytosti nečisté síly je schopen mizet a měnit svoji podobu, něco vědět nebo znát, má souvislost s přemísťováním lidí nebo věcí, prokletím, smrtí a osudem. Pozoruhodné je, že slovo *bůh* mohlo dříve označovat i bytosti nečisté síly. (Tolstoj: 1995, s. 202)

5.1.1.1.1 Bůh ví, zná

Jednoznačnou souvislost mezi frazeologizmy obsahující komponent *Bůh* a frazeologizmy obsahující bytosti nečisté síly, lze rozpoznat u frazeologických jednotek tematicky

propojených pomocí motivu schopnosti nadpřirozené síly něco vědět, nebo znát. Bylo nalezeno celkem 7 slovních spojení s komponentem *bůh* vztahujících se k tomuto jevu, z toho celkem 5 frazeologizmů se odlišuje co se týče své struktury pouze komponentem *bůh* od frazeologizmů spojených s nečistou silou (konkrétně čertem). Zbylé dva frazeologizmy jsou samostatného charakteru.

Frazeologismus *бог (господь, аллах) [его (тебя, вас, ...)] знает (bůh sud', bůh ví)* znamená, že nikdo něco neví, nikomu něco není známo. Často se používá jako odpověď na otázku. Slovní spojení *одному (единому) богу (господу, аллаху) известно (to je ve hvězdách; jen pán bůh ví)* vyjadřuje, že nikdo něco neví. Frazeologická jednotka *бог знает кто (bůh ví kdo)* označuje toho nejobyčejnějšího, v ničem nezajímavého člověka. Pomocí slov *бог знает куда (где) (bůh ví kam)* mluvčí vyjadřuje, že něco se nachází velmi daleko a frazeologismus *бог знает что (bůh ví co, čert ví co)* má dva významy. Buďto může označovat něco nepředstavitelného, nebo může být použit jako ekvivalent slova cokoliv. (S těmito frazeologizmy korespondují výrazy uvedené v kapitole 4.1.3.4)

Frazeologizmy samostatného charakteru jsou následující. Slovní spojení *бог весть кто (что, куда, когда, ...)* (*bůhví kdo, bůhví co, bůhví kam*) znamená že něco není známo a výraz *не бог весть [кто, как, какой, сколько, что]* (*nic moc, dvakrát ... ne, není to bůh ví co*) má dva významy. Buďto znamená, že něco není nic zvláštního, nebo že něco není úplně dobré, že něčeho není mnoho nebo naopak málo.

5.1.1.1.2 Přemísťování

Se schopností nečisté síly přemísťovat lidi a věci souvisí celkem jeden frazeologismus obsahující komponent *bůh*. Slovní spojení *бог несёт/ принёс кого (čert nese/ přinesl koho)* se používá o někom, kdo nečekaně přišel, nebo přijel. (viz 4.1.7.2)

5.1.1.1.2.1 prokletí

S přemísťováním lidí a věcí mají souvislost i následující 3 výrazy, nicméně se týkají spíše prokletí než přemísťování. (Analogické frazeologizmy s nečistou silou viz 4.1.7.2.1) Frazeologismus *посылать кого к богу в рай (posílat koho do horoucích pekel)* znamená prudce a hrubě odmítnout něčí prosby nebo přikazovat někomu, aby se ubíral pryč. Slovní spojení *[а (да)] ну тебя (вас) [вместе с чем] к богу! (vlezte mi na záda)* znamená, že mluvčí

někoho už nechce poslouchat, přeje si, aby ho ostatní nechali na pokoji. Výraz *иду (катись) ты к богу в рай! пошёл ты (он) к богу в рай!* (*jdi se vyspat*) vyjadřuje nespokojenost, výčitku někomu.

5.1.1.1.3 Smrt, Osud

V národně mytologickém chápání boha je tato bytost dávána do opozice člověku, který je smrtelný a po smrti předává bohu svoji duši. (Tolstoj: 1995, s. 202) Bůh v mnohých představách Slovanů vystupuje jako kauzátor a původce smrti a osudu, jako jedna z možných sil, která tyto klíčové momenty v lidském životě řídí. (Smrt viz 4.2.1, Osud viz 4.2.2)

Se smrtí je bůh spojován celkem ve 4 frazeologizmech. Frazeologizmus *бог (господь) прибрал (призвал [к себе]) кого* (*pánbůh k sobě povolal koho*) se používá v případě, že někdo umřel. Slovní spojení *пора о бoге думать/подумать* (*je na čase myslet na boha*) znamená, že nastal čas připravovat se na smrt, výraz *отдавать/отдать богу душу* (*mít na kahánku*) znamená umírat a slovní spojení *почивать/почить в бoзе* (*usnout v pánu*) znamená zemřít.

Frazeologizmy spojené s osudem byly nalezeny celkem dva. Slovní spojení *перст божий* (*prst boží; prst osudu*) označuje něco tajemného, mystického, co určuje něčí chování, činy, osud atp. a frazeologizmus *бич божий* (*bič boží*) se používá o nejrůznějších katastrofách, neštěstích, epidemiích, přírodních pohromách, ničivých válkách.

5.1.1.1.4 Čert a bůh

Celkem tři frazeologizmy, které obsahují komponent bůh i čert byly okomentovány v kapitole: 4.1.3.6 Jedná se o následující slovní spojení: *ни бога ни чьрта не бояться* (*nebát se ani čerta*); *ни в бога ни в чьрта не верить* (*nevěřit ani v boha, ani v čerta*); *ни богу свечка, ни чьрты кочерга кто* (*ani ryba ani rak*).

5.1.1.2 Volání k bohu

Bůh jako bytost, kterou lze kontaktovat, nebo jejíž pozornosti je možné se dovolat, popisují následující frazeologizmy.

V první řadě lze hovořit o čtyřech frazeologizmech, jež souvisí s naléhavou prosbou, modlitbou k bohu. Frazeologizmus *сделай (сделайте) божескую милость* (*buďte tak laskav*) je vyjádřením naléhavé prosby. Stejný význam nese slovní spojení *ради [самого]*

господа [бога] (pro boha). Výrazy *ради [самого] господа бога (pro boha); ради бога (proboha)* znamenající prosím, snažné prosím, a jsou tedy rovněž vyjádřením zesílené prosby, modlitby.

Celkem šest frazeologizmů se vztahuje na již konkrétnější zvolání a prosby které v těchto výrazech vystupují v souvislosti s ochranou nebo odpuštěním Boha, o které mluvčí prosí. Slovní spojení *не приведи бог (боже, господи) сколько (chraň bůh kolik)* znamená, že něčeho je velmi mnoho. Pomocí výrazu *не приведи (не дай) бог (боже, господи)! (chraň bůh, nic тос)* mluvčí vyjádřuje nesouhlas, strach, varování, nežádoucnost, nebo tak vyjadřuje záporné hodnocení. Výraz *упаси (сохрани, избави, помилуй оборони) бог (боже, господь, царица небесная) (chraň bůh, ani za nic)* může vyjadřovat buď varování před něčím, upozornění na něco nepříhodného, neodpuštělného, nebo se jedná o vyjádření nesouhlasu. Slovní spojení *ни боже мой (chraň bůh, ani за nic)* znamená buďže něco vůbec není, nebo že někdo něco nebude za žádných okolností dělat. Frazeologismus *прости господи, прости меня господи (bůh buď milostiv)* je vyjádřením doprovázejícím výpověď, jehož prudkost je vnímána samotným mluvčím a slovní spojení *господи, помилуй (упаси и помилуй, прости и помилуй)! má dva významy. První je vyjádření přání, aby se něco nestalo (nedej bože) druhý je vyjádřením nesouhlasu vzhledem k něčemu (chraň bůh).*

Volání k bohu, které je negativního charakteru, tj. frazeologizmy které vyjadřují zejména negativní emoce, nesouhlas, nelibost, odpor, ale také rovněž i kletbu, jsou následující. Je jich celkem 8. Slovní spojení *боже милостивый! боже праведливый! (pro kristovy rány)* je vyjádřením nesouhlasu, nelibosti, odporu. Frazeologismus *господи [ты] боже [мой] (bože můj! můj [ty] bože!)* je zvolání vyjadřující různé emoce (údiv, strach, radost). Výraz *разрази (порази) меня бог (господь)! (ať se na místě propadne)* je vyjádřením kletby. Celkem dva výrazy, tj *не гневви бога (господа) (nerouhej se)* a *гневить бога (rouhat se)* znamenají, že někdo si stěžuje neopodstatněně např. na osud. Frazeologická jednotka *ей-богу (na mou duši)* je kletbou, přísahou, mluvčí s její pomocí něco slibuje, výraz *господи [ты] боже [мой] (můj ty bože); боже (бог) [ты] мой! ах ты [ж] боже мой (bože můj, můj ty bože)* je vyjádřením údivu, úzkosti, pohoršení a slovní spojení *видум бог! (to je nad slunce jasnější, bůh je svědkem)* znamená, že buďto je něco naprosto jasné a nelze o tom pochybovat, nebo mluvčí pomocí tohoto výrazu pronáší kletbu či přísahu.

Celkem tři nlezené frazeologizmy se používají jako provolávání slávy, chválení boha, za to že se člověku daří v něčem dobře. Slovní spojení *слава бoгу* má celkem tři možnosti použití. Za prvé se používá, když se něco podaří, když se něco stane dobře (*chvála bohu*), za druhé se používá, když je něco dobré, v dobrém stavu (*není to k zahození*) a za třetí se používá jako vyjádření radosti, uspokojení, oblehčení, spokojenosti (*chvála bohu, na štěstí*). Frazeologismus *слава тебе (те) госноду* (*chvála bohu*) je vyjádřením radosti, uspokojení, úlevy, spokojenosti po původu něčeho a výraz *бог миловал* (*zaplat' pánbůh*) znamená, že se nestalo nic špatného, že vše dobře skončilo.

5.1.1.3 Bůh daruje, obdaňuje, Pomáhá

V slovanských národních písních a legendách jsou široce rozšířeny motivy, ve kterých bůh ochraňuje před neštěstím, před hříchem, léčí nemocné, mrzáky, zachraňuje topící se, mučedníky, chrání před ohněm, činí zázraky a dává lidem bohatství. (Tolstoj: 1995, s. 202)

5.1.1.3.1 Bůh dává

Bylo nalezeno celkem osm frazeologizmů, které jsou spojeny s bohem jako zdrojem něčeho, co přináší člověku užitek, štěstí, nebo obecně něco dobrého, tj. ve spojení se slovesy *послать, дать, дарить*.

Frazeologismus *сам бог послал* znamená buď, že se někomu poštěstilo a něco získal, v něčem uspěl (*pánbůh tu to přál*), nebo se používá o nečekaném zdaru, náhodě (*měl štěstí*). Slovní spojení *дар божиий* má tři významy. Buď může označovat talent, obdaření člověka dané přírodou (*dar od boha, boží dar*), nebo někoho, kdo je ten nejdražší pro někoho (*světlo očí koho, čích*), nebo něco nejcennějšího, nezbytného. (*světlo očí koho, čích*). Frazeologismus *давай/дай бог ноги [кто]!* (*vzal nohy na ramena kdo*) se používá o člověku, který o překot prchá nebo utíká. Slovní spojení *дай бог (боже)* má hned tři významy. První z nich znamená, že něco je velmi dobré, silné atd. (*hotový zázrak, všechna čest*) Druhý vyjadřuje, že něco je velmi dobře, skvěle, že lépe ani nemůže být (*hotový zázrak, všechna čest*) a třetí zmiňuje že něčeho je velmi mnoho (*je jako máku čeho*).

Poměrně konkrétní význam nese obrat *чем (что) бог (госнодь) послал* (*co bůh dal*), který hovoří o jídle, mluvčí jeho prostřednictvím sděluje, že se budou hostit lidi, nebo lidi budou

jíst jenom to co mají. Výraz je inspirován příběhem z Bible, kdy Bůh seslal lidem na zem manu, aby se mohli najíst. (Mokijenko, 1998 str. 51)

Celkem tři frazeologizmy souvisí s kapitolou 5.1.1.2, vyjadřují prosbu k bohu, aby byl někdo obdarován. Frazeologizmus *даи бог (зосноду) кому (dej bůh)* vyjadřuje přání štěstí, zdaru někomu. Slovní spojení *даи бог памяти (bože, jak jen to bylo?)* vyjadřuje přání, úsilí si na něco vzpomenout a pomocí frazeologizmu *даст бог (dá-li bůh)* mluvčí dává najevo, že bude doufat ve štěstí, zdar.

5.1.1.3.2 Talent

Bůh jako dárce talentu se vyskytuje celkem v 5 frazeologizmech. Slovní spojení *бог не обидел кого чем (pánbůh obdařil koho čím)* znamená, že někdo je více než dostatečně obdařen nějakými schopnostmi, talentem. Frazeologizmus *от бога [кто, что] (má dar od boha, jak to pánbůh stvořil)* má dva významy. Buďto popisuje někoho, kdo je velice schopný, od přírody talentovaný například umělec nebo pedagog, nebo popisuje něco co bylo na počátku ustanoveno nebo určeno. Výraz *божьей милостью [кто] (má talent od [pána]boha)* se používá o skutečném vrozeném talentu, o člověku, který je mistrem, co se týče jeho oboru. Slovní spojení *сам бог велел кому (je proto [jako] stvořen)* vyjadřuje, že někdo pocítuje morální povinnost udělat něco, o čem byla řeč a slovní spojení *(делать что) как бог (dělat co jak bůh)* znamená dělat něco skvěle, geniálně.

5.1.1.4 Bůh neobdařuje

Bůh v souvislosti s odepřením božího milosrdenství, obdření se objevuje v celkem třech frazeologizmech. Slovní spojení *бог обделил кого чем (pánbůh neobdařil koho čím (o nemocném))* se používá o člověku, kterému se nedostává některých pozitivních kvalit. Frazeologická jednotka *бог обидел кого (pánbůh neobdařil koho čím, hlava dubová)* se používá buďto o nešťastném nezdravém člověku, mrzáku, nebo o člověku který je hloupý a obrat *богом забытый (обиженный проклятый) кто, что* se používá buď o osamělém, ztraceném člověku, který nikomu k ničemu není (*je jako zakletý*), nebo o člověku který je hloupý, nešikovný, omezený (*je jako zakletý*), nebo o místě které je zapadlé, kde kdysi žili lidi (*bohem zapomenutý kraj*).

5.1.1.5 Věci, jevy vyznačující se neobyčejně pozitivními kvalitami.

Celkem 12 následujících frazeologizmů označuje určité jevy nebo předměty, které v souvislosti s bohem poukazují na jejich neobyčejné kvality a dobré vlastnosti. Jedná se o následující: dobré jídlo, klidný život, upravený vzhled, klidné a mírné prostředí a dobrého, hodného člověka.

Bezprostředně o dobrém jídle hovoří obrat *пища богов* (*rozplývá se to na jazyku*), který se používá o noblesním, velmi chutném, drahém jídle, nebo neobyčejně chutném nápoji.

Celkem dva výrazy se používají v souvislosti o pohodlném příjemném životě. Frazeologismus *жить как у бога за пазухой [у кого]* má dva významy, a to buďto žít (odpočívat, pobývat) bez jakékoli práce, jakýchkoliv starostí (*mít se jako v peřince*), nebo se nacházet (být, cítit se apod.) v naprostém bezpečí (*mít pevnou půdu pod nohama*) a slovní spojení *жить как птица божия* (*žít si jako v bavlnci; mít se jako prase v žitě*) znamená žít si bezstarostně, klidně.

Celkem dva frazeologizmy odkazují na příjemný vzhled člověka: *приводить/привести в божеский вид кого* (*dát do pořádku co*) a *придавать/придаать божеский вид кому, чему* (*dát do pořádku co*) znamenají dávat někoho do pořádku, do řádného, důstojného stavu.

Bůh v souvislosti s klidem a mírem se vyskytuje celkem ve dvou frazeologizmech. Frazeologismus *божья благодать* (*ráj na zemi*) označuje něco něco co vyjadřuje obdiv, požitek a slovní spojení *тишь да гладь да божья благодать* (*klid a mír*) znamená vyrovnanost, naprostý klid.

Slovo *bůh, boží* se vyskytuje celkem v pěti frazeologizmech označujících s menšími nuancemi člověka, který je velmi hodný. Frazeologizmy *агнец божий* (*beránčí povaha*) a *невинен как агнец божий кто* (*je jako beránek (neviňátko)*) se používají o jemném, hodném člověku. Slovní spojení *божий одуванчик* (*jako ovečka, jako malé dítě*) se používá o starém, hodném člověku, nejčastěji o ženě a slovní spojení *божья коровка* (*boží hovádko; učiněný beránek*) označuje jemného a hodného člověka, který není schopen se sám za sebe postavit.

5.1.1.6 Boží svět, Boží den

Frazeologizmů v souvislosti se dnem, a světem jako božím bylo nalezeno celkem 7.

Celkem dva frazeologizmy se zmiňují o dnu. Frazeologizmus *каждый божий день* (*dnes a denně*) znamená každodenně a slovní spojení *ясно как божий день* (*je to na bíledni; je to jasné jako facta*) znamená že něco je naprosto jasné.

Výraz *божйй свет* (*boží svět*) je celá planeta Země se vším živým na ní. Slovní spojení *выплывать/выплыть* (*всплывать/всплыть, выходить/выйти*) *на свет божйй* (*vytáhnout co na světlo boží*) znamená odhalit, identifikovat někoho, obrat *на свет божйй не глядел* (*не смотрел*) *бы* (*nejraději by se neviděl*) znamená, že něco člověku není milé, žít se člověku nechce od zármutku. Slovní spojení *света божьего не взвидеть* (*vidět všechny svaté; slyšet/uslyšet [všechny] anděličky [v nebi] zpívat*) znamená strádat od strašlivé bolesti, nemoci, polekání, nebo hoře a frazeologická jednotka *стрелять/выстрелить* (*палить/выпалить, попадать/попасть*) *в божйй свет* [*как в копеечку (копейку)*] (*střílet pánu bohu do oken*) znamená střílet do vzduchu, mimo cíl.

5.1.1.7 *Bůh jako vládce*

Na boha v souvislosti s vládcem něčeho, králem nebo císařem upozorňují celkem tři frazeologizmy. Slovní spojení *царь и бог кто* (*hlava všeho*) označuje despotického člověka majícího neomezenou moc. Frazeologizmus *кесареву кесарю, а божие богу* (*богу богово*) [*отдать(воздать)*] (*dát císařovi co je císařovo a bohu co je boha*) vyjadřuje ať je každému dáno podle jeho zásluh, pozici ve společnosti a slovní spojení *делать/сделать что как* (*сколько, что*) *бог (господь) на душу положит* [*кому*] (*dělat co bez ladu a skladu*) znamená dělat něco svévolně na základě svého vlastního úsudku. Je to narážka na carské soudy v Moskvě, které se děly na příkaz velkého paláce. Sám vládce při těchto soudech rozsuzoval, protože on soudil tak, jak mu Bůh na srdce položil. (Mokijenko: 1998, s. 51)

5.1.1.8 *Frazeologizmy samostatného charakteru*

Do této skupiny byly zařazeny celkem pět frazeologizmů, které jsou samostatného charakteru a jež se nepodařilo začlenit do žádné z výše uvedených skupin.

Slovní spojení *страх божйй* (*děs a hrůza; hrůza hrůzoucí*) vyjadřuje nelibost, udivení.

Pomocí frazeologické jednotky *побойся бога* (*že ti není hanba, měj rozum*) mluvčí vyjadřuje přání přivést někoho ke studu nebo k rozumu, znamená tedy měj rozum, zastyď se. Druhá

možnost výkladu tohoto výrazu je, že mluvčí se snaží přivést někoho k opatrnosti, aby nevykonal něco nepromyšleného.

Obrat *на [вот] тебе, боже, что нам негоже* (*vezmi si to, už to nechceme*) se používá o něčem, co mluvčímu a lidem s ním asociovaným není potřeba. Výraz vznikl pomocí změny původní varianty: *на тебе небоже, что нам негоже*, kde je slovo *небоже* vokativ od slova *небог*, jež původně znamenalo chudý.

Slovním spojením *бог (господь, христос) с тобой* (*s ním, s вами, ...*) (*jděte spánembohem*) mluvčí vyjadřuje určitou rezignaci. V podstatě říká: nechť je tomu tak, no dobře.

Frazeologismus *изувечить (изуродовать, разделить) кого как бог черепуху*. (*přetřhnout koho jako hada*) se používá jako vyjádření hrozby někomu, často tělesnou újmou. Pochází z báje o Diovi, který se rozlítal na Želvu, protože mu nepřišla na svatbu. Jedná se tedy o narážku na řeckou a římskou mytologii.

5.1.2 Anděl

Slovo *anděl* (ангел) je přejato z řeckého *ἄγγελος* (*ángelos*) a původně znamenalo posel, vyslanec, hlasatel. Dále je jeho původ nejasný. (Rejzek: 2012, s. 53) V církevní a knižní tradici toto slovo označuje vyslance, chránícího lidi, prostředníka mezi nebem a zemí. Obraz anděla je v této tradici zaznamenán pouze abstraktně a téměř bez detailů (kromě archanděla Michaela a Gabriela). Mnohem více je tato bytost znázorňována na ikonách, zejména na těch, které byly blízké národnímu umění, která taktéž ovlivnila i národní pohled na tyto bytosti. Představovali si je jako mladé, krásné, dlouhovlasé chlapce s velkými křídly v bílém nebo pozlaceném rouchu s holí v ruce. Nejčastěji jsou andělé považováni za neviditelné bytosti, nicméně například podle Srbů na sebe mohou vzít podobu motýla, nebo chudáka, jenž přichází v čas oběda apod. (Tolstoj: 1995, s. 108)

Bylo nalezeno celkem 7 frazeologizmů s komponentem *anděl*.

Frazeologismus *падший ангел* (*padlý anděl, vyvrženec, vyvrhel, psanec*) označuje člověka žijícího na okraji společnosti, vyvržence společnosti. S tímto frazeologismem je spojena víra, že anděl se nachází za pravým ramenem člověka a čert, tedy nečistá síla se nachází za jeho levým ramenem. Na některých místech se věřilo, že za levým ramenem stojí zlý anděl a za

pravým dobrý. Toto je spojeno právě s apokryfním motivem o padlých andělech, kteří se stali nečistou silou, běsi.

U každého člověka je anděl a čert, a tyto dvě bytosti spolu neustále bojují. Anděl člověka ochraňuje od zla a čert ho k němu svádí. Anděl může být podle Bulharů a Srbů buďto slabý, nebo silný, pokud je slabý člověk ztrácí rozum. (Tolstoj: 1995, s. 108) Na anděla jako na ochránce pravděpodobně naráží frazeologizmus *ангел хранитель кого, чею* (*anděl strážný (strážce), strážný duch*), jež se používá o člověku, který někoho opečovává, ochraňuje od neštěstí, nemocí, chudoby apod.

Slovní spojení *ангелское терпение* (*svatá (andělská) trpělivost*) se používá o někom, u koho se projevuje neobyčejně dlouhá trpělivost. Frazeologizmus tedy pravděpodobně naráží na vnímání anděla jako dobré bytosti.

Celkem čtyři frazeologizmy zdůrazňují dobré vlastnosti této bytosti, nicméně mají i negativní konotace. Propojuje je motiv předstírání, že je někdo dobrý i když tomu tak ve skutečnosti není. Slovní spojení *ангел во плоти* má dva významy. Znamená buďto, že někdo je velmi jemný, čistý člověk (*hotový anděl*), nebo že je to člověk který skrývá svoje špatné kvality (*svatoušek*). Frazeologická jednotka *ангел непорочный* (*svatoušek, padlý anděl*) se používá o člověku, který skrývá své špatné stránky, a to zejména o nemravných, padlých ženách. Slovní spojení *строить из себя ангела а приговориваться/ приговориться ангелом* znamenají předstírat, že někdo je dobrý, jemný nevinný člověk (*dělat ze sebe svatouška*).

Frazeologizmus *тихий ангел пролетел* (*nečekaně všichni zmlkli, nastala pauza v rozhovoru*) se používá o nečekaném tichu uprostřed rozhovoru.

5.1.3 Ježíš Kristus

Ježíš Kristus je v křesťaské knižní (církevní) tradici bytostí, která v sobě zahrnuje božskou a lidskou podstatu. V národní tradici je jedním z centrálních a nejvýznačnějších postav sakrálního panteonu, často se ztotožňuje s bohem stvořitelem. (Tolstoj: 2012, s. 466) Slovo *Kristus* (Χριστός) pochází z řeckého *Χριστός* od slova *χρίω*, jež znamená pomazaný. (Vasmer⁶: 2017)

V systému národních náboženských představ je ztělesněním nejvyššího duchovního bytí, boha jako součást svaté trojice, anebo je jedním ze svatých, ke kterému se lidé modlili při nejrůznějších příležitostech. Božská podstata Krista je podtrhována rovněž i v kosmogonických a etnologických legendách. Kristus je například společně s bohem považován za tvůrce světa (např. hvězd). V jiných legendách je Kristus vnímán jako soupeř, protivník satana, který je vůdcem démonů. Kristus rovněž vládne božskou silou a činí zázraky, křísí mrtvé, vyhání běsa z těla, je schopen nasytit dav několika chleby. Národní legendy se opírají o kanonická díla a popisují svými slovy narození, život a smrt Ježíše Krista na zemi. (Tolstoj: 2012, s. 466-467)

Frazeologizmy poukazující na podobné vlastnosti boha a Krista byly nalezeny celkem tři následující. Frazeologizmus *жить как у Христа за пазухой [у кого]* má dva významy, a to buďto žít (odpočívat, pobývat) bez jakékoli práce, jakýchkoliv starostí (*mít se jako v peřince*), nebo se nacházet (být, cítit se apod.) v naprostém bezpečí (*mít pevnou půdu pod nohama*). Slovní spojení *зочноду Иисусе Христе! (pane na nebi!)* je volání, které vyjadřuje různé emoce, např. údiv, strach, radost apod. Pravděpodobně má vztah k volání ke Kristu (bohu) (viz 5.1.1.2.). Výraz *Христос с тобой (с ним, с вами и т.н.) (jdi s pánem bohem.)* znamená ať je tomu tak, nu dobře. (Obdobného charakteru je výraz obsahující komponent Bůh zmiňovaný v kapitole 5.1.1.8.)

Jeden z nalezených frazeologizmů odkazuje pravděpodobně na zradu Ježíše Krista Jidášem. Jidáš, jako jeden z dvanácti Ježíšových apoštolů, byl v národní tradici postavou mnohých legend. (Tolstoj, 1999 str. 429) Obrat *предать (продать) как Иуда Христа (zradit jako Jidáš Krista)* znamená spáchat podlost vůči bližnímu, zradit někoho na základě materiální chtivosti.

K samotné době, kdy byl Ježíš Kristus ukřižován, a ke křesťanským svátkům s ním spojeným, tedy k velikonoce, se vztahují následující frazeologizmy. Slovní spojení *ждать кого, что (чего) как Христова праздника (čekat na koho, co jako na spasitele)* znamená někoho velmi očekávat a slovní spojení *дорого яичко к Христову дню (cenný je dárek, který dostaneme včas)* znamená, že cenné je to, co bylo dostáno ve správný moment, správnou chvíli, čas. Vejce bylo během Velikonoc odedávna nejrozšířenější dar.

Frazeologizmus *Христовым именем (jít žebrotou)* znamená být velmi chudý a žít pouze z milodarů, almužen. Vztahuje se tedy pravděpodobně na mnohá utrpení a zkoušky, kterými za svůj život prošel Ježíš Kristus.

5.2 BYTOSTI ZLA

Do této skupiny byla zařazena pouze jedna bytost, a to satan (d'ábel), se kterým bylo nalezeno celkem 15 frazeologizmů.

5.2.1 Satan, D'ábel

Slova *satan* a *d'ábel* jsou v podstatě jiná označení pro čerta (Čert viz 4.1.3), nicméně jsou mnohem úžeji chápány ve smyslu protivníka boha a Krista, proto byla tato bytost začleněna mezi bytosti křesťanské.

Celkem 4 frazeologizmy označující d'ábla a satana jsou samostatného charakteru, a proto se o nich práce zmiňuje níže, nicméně některé byly začleněny do kapitoly 4.1.6, která obsahuje frazeologizmy popisující společné vlastnosti bytostí nečisté síly slovanské mytologie. Jedná se o 2 frazeologizmy narážející na schopnost nečisté síly posednout tělo člověka, celkem 3 které odkazují na schopnost nečisté síly něco nebo někoho někam přemístovat, dále se dva zmiňují o prokletí člověka. Dovolávání se pomoci a uctívání nečisté síly komentují celkem 4 frazeologizmy s komponentem d'ábel a celkem 2 jednotky hovoří o neobyčejných schopnostech nečisté síly něco vědět, znát, udělat apod.

Frazeologizmus *сатана вселился в кого (выvádí, jako když ho [všichni] čerti berou (jako by ho všichni čerti brali)* odkazuje rovněž na schopnost démonické síly posednout a používá se o někom, kdo byl doveden do zuřivosti, podrážděním, zlobou, nebo nelibostí.

Pravděpodobně na zlou podstatu této bytosti a rovněž i bytostí nečisté síly poukazují celkem dva frazeologizmy. Slovní spojení *сущий дьявол кто (je jako d'ábel)* popisuje člověka, který je schopen krutých, odsouzeníhodných, nebezpečných činů a obrat *ни дьявола не смыслить в чем (nemít ani ponětí o čem)* znamená nevědět absolutně nic.

Na d'ábla jako pokušitele poukazuje frazeologická jednotka *дьявольское искушение (d'ábelské pokušení)*, která označuje právě velmi silné, neodolatelné pokušení.

5.3 LIDÉ

Mezi lidmi s určitými nadpřirozenými schopnostmi byli zařazeni Jered a Metuzalém a Kain. S Jeredem byla nalezena celkem jedna frazeologická jednotka, s Metuzalémem dvě a s Kainem jedna.

5.3.1 Jered, Metuzalém

Jered (*Apeð*) a Metuzalém (*Μαφυσαιλ*) byli lidé, o nichž se zmiňuje Bible. Oba dva se dožili neobyčejně vysokého věku, o čemž rovněž vypovídají i následující frazeologizmy. O Jeredovi se zmiňuje 5. kapitola knihy Genezis (Gn. 5, 15 - 5, 20). Podle ní se dožil celkem 962 let. O Metuzalémovi se zmiňuje rovněž kniha Genezis (Gn. 5, 18 - 27) Podle ní se údajně dožil 969 let, což se týče bible je tedy nejdéle žijícím člověkem.

Slovo *Apeð* (*Jared*) není pravděpodobně správné, místo jeho počát písmene *A* by mělo být použito písmeno *Я* nebo *И*, odvozuje-li se jeho původ z biblického *Ἰαρέδ*. (Vasmer⁷: 2017) Slovo Metuzalém pochází pravděpodobně z hebrejštiny, od slov *mâwet*, které znamená smrt a *sçlah*, jež znamená meč. (Академик²⁴: 2000-2016)

S komponentem *Apeð* byl nalezen jeden frazeologizmus a s komponentem *Μαφυσαιλ* byly nalezeny celkem dvě frazeologické jednotky. Frazeologizmus *Αρεδovy веки жить* (*metuzalémský věk [žít]*) se používá o něčem neobyčejně dlouhém životě a slovní spojení *стар как Μαφυσαιλ* (*starý jako Metuzalém*) se používá o velmi starém člověku. Frazeologická jednotka *жить/ прожить μαφυσαιлов век* (*возраст, веки, годы, лета*) (*být starý jako Metuzalém*) znamená žít velmi dlouho.

5.3.2 Kain

Kain a Ábel byli podle biblického příběhu synové prvních lidí, Adama a Evy. Nepřátelství Kaina a Ábela, jenž vedlo k bratrovraždě, se objasňuje neláskou ošklivého Kaina ke krásnému Ábelovi, Kainovou závistí Ábelovi, jeho zlé povaze, což ho vedlo k spáchání prvního lidského hříchu. (Tolstoj: 1999, s. 436) Za tento svůj hřích byl bohem odsouzen být po zbytek svého života psancem, a aby ho nikdo nemohl zabít, bylo mu na jeho čelo vloženo ochranné znamení, které mělo zajistit, že kdokoli by se pokusil Kainovi ublížit, tak by ho stihl sedminásobný trest. (Genesis 4 (11 - 15))

Frazeologizmus *каинова печать* (*kainovo znamení*) označuje právě znamení, poukazující na trestnou činnost.

5.4 SHRNUTÍ VLASTNOSTÍ NADPŘIROZENÝCH BYTOSTÍ KŘESŤANSTVÍ

Byly nalezeny celkem tři bytosti patřící mezi bytosti dobra, a to bůh v 83 frazeologizmech, anděl v 7 frazeologizmech a Ježíš Kristus rovněž v sedmi frazeologizmech. Mezi křesťanské bytosti zla byla zařazena jedna bytost, a to satan (d'ábel), který se vyskytuje celkem v 15 frazeologizmech, nicméně mezi tyto bytosti je možné zařadit i veškeré bytosti nečisté síly vyskytující se celkem v 168 frazeologizmech (viz kap **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**). Co se týče lidí s nadpřirozenými vlastnostmi, tak mezi ně byly zařazeny celkem tři: Metuzalém, Jered a Kain.

Metuzalém a Jered jsou ve frazeologizmech zmiňováni v souvislosti se svou neobyčejnou dlouhověkostí, Kain zase se svým trestem za zločin, který spáchal. Co se týče bytostí dobra, tak u Boha je pozoruhodná jeho spojitost s nečistou silou (se schoností něco vědět, znát, s přemístováním a prokletím). V ostatních frazeologizmech je zmiňován jako zdroj dobra, ochrany, pomoci pro člověka. Ježíš Kristus je zmiňován především v souvislosti se svou smrtí a jejími okolnostmi, a u anděla jsou zdůrazňovány jeho pozitivní kvality. Co se týče bytostí zla, tak vlastnosti satana (d'ábla) v mnohém korespondují s vlastnostmi nečisté síly obecně, tj. lze vypořádat určité paralely s bytostmi typickými pro slovanskou mytologii.

Co se týče nalezených českých variant pro ruské frazeologické jednotky s komponentem bůh, tak české varianty v některých případech neobsahují komponent označující nadpřirozenou bytost a v jiných jsou naopak zaměňovány komponenty Anděl, Ježíš Kristus apod. Co se týče českých protějšků ruských frazeologizmů s komponentem Anděl, tak celkem jedna jeho česká varianta je bez komponentu označující nadpřirozenou bytost: *тихий ангел пролетел* (*nečekaně všichni zmlkli, nastala pauza v rozhovoru*). K téže situaci dochází u bytosti Ježíš Kristus: *дорого яичко к Христову дню* (*cenný je dárek, který dostaneme včas*). U d'ábla dochází k tvorbě českých variant spíše s pomocí komponentu čert a co se týče Metuzaléma a Jareda, tak komponent Jared se v české frazeologii nevyskytuje, používá se místo něj komponent Metuzalém.

6 BYTOSTI SAMOSTATNÉHO CHARAKTERU

Do této kapitoly bylo zařazeno celkem 5 bytostí, a to fénix, bludný Holanďan, Morgana, džin a Alláh. Jak je zřejmé, tak je není možné zařadit do žádné z výše uvedených skupin, ani u nich (tedy kromě Alláha a džina) nelze určit žádnou jednotnou mytologii, do které by je bylo možné zařadit. Fénix je bytost, která se nachází v mnoha mytologiích, tj. např. v arabské, čínské, egyptské, japonské, židovské, nebo řecké, přičemž je odhadováno, že pravděpodobně vznikl v Egyptě. (Bane: 2016, s. 528) Z tohoto důvodu nebyl zařazen mezi bytosti Řecké mytologie. Bludný Holanďan pochází z nizozemských legend, Morgana z legend italských a džin s Alláhem pocházejí z Islámu.

6.1 FÉNIX

Fénix je legendární posvátný pták, představy o něm pravděpodobně vznikly v dávném Egyptě a později se příběhy o něm rozšířily i do jiných míst včetně Řecka, kde si ho lidé představovali dvěma způsoby. Buďto jako ptáka, který je pokryt jasně rudým, téměř ohnivým peřím a každých pětset let se vrací do Egypta, do chrámu boha slunce Ra, kde je rituálně spalován, znovu se rodí z popela a po čtyřiceti dnech odlétá do Indie, nebo jako ptáka, který sám sebe nechá shořet ve svém hnízdě a poté se znovu rodí z popela a vylétá z hnízda mladý. (Академик²⁵: 2000-2016)

S komponentem *Fénix* byly nalezeny celkem 2 frazeologizmy. Slovní spojení *воскреснуть как феникс из пепла* (*povstat jako fénix z popela*) znamená znovu se postavit na nohy, nehledě na velké nezdary a neštěstí a obrat *птица Феникс (фénix vylétající z popela)* je symbolem věčnosti, věčného znovuzrození. Označuje buď člověka, jehož talent je schopen znovuvzkříšení dokonce i po těžkých životních zkouškách, nebo velké umělecké dílo, ke kterému se publikum stále vrací, nehledě na zákazy proti tomuto dílu.

6.2 BLUDNÝ HOLANĎAN

Frazeologismus *летучий Голландец* může být použit dvěma způsoby. Buďto může popisovat neustále putujícího, cestujícího člověka (*bludný Holanďan*), nebo neposedného, nepokojného člověka, který nestále spěchá (*chvilku klidně neposedí*).

V základě tohoto výrazu stojí holandská legenda o námořníkovi, který se v čas silné bouře zapřísahal, že za každou cenu obepluje mys ležící na jeho cestě, tedy i kdyby to mělo trvat celou věčnost. Za svou pýchu byl námořník odsouzen věčně putovat po mořích ve svojí lodi a nikde i nikdy nezakotvit u břehu. Pravděpodobně tato legenda vznikla během epochy velkých objevů a historickým námětem pro ni byla expedice portugalského mořeplavce Vasco de Gama, jenž byl prvním Evropanem, který obeplul Mys dobré naděje nacházející se na jihu Afriky. (Академик²⁶: 2000-2016)

6.3 MORGANA

Frazeologická jednotka *фата-моргана* (*fata morgana*) se používá o něčem nereálném, přízračném, klamavém, tedy o přeludu. Pochází z italské pověsti o víle Morganě, která žila na mořském dně a mátlala lidi, kteří byli na cestách, svými přízračnými přeludy. (Академик²⁷: 2000-2016)

6.4 ALLÁH

S komponentem *Alláh*, tedy nejvyšší bytostí islámského náboženství, byly nalezeny celkem 2 frazeologické jednotky. Frazeologizmus *аллах [его (тебя, вас, ...)] знает (ведает) (bůh ví)* znamená, že nikdo něco neví, nikomu něco není známo. Často se používá jako odpověď na otázku a slovní spojení *одному (единому) аллаху известно (jen bůh ví); (to je ve hvězdách; jen pán bůh ví)* vyjadřuje, že nikdo něco neví. Souvisejí tedy se schopností něco vědět, nebo znát, a jsou si blízké s frazeologizmy s komponentem *bůh*. (Viz kap. 5.1.1.1.1)

6.5 DŽIN

Muslimové věří v existenci ohnivých démonů zvaných džinové. Džinové byli stvořeni z ohně, žijí buďto na zemi na opuštěných, nečistých místech, nebo v určitém jiném světě. Mají svobodnou vůli, mohou být buďto spaseni, nebo prokleti. Škodí člověku, mohou způsobovat nemoci, mohou člověka posednout apod. (Morgan: 2010, s. 16)

Džin je tedy bytost vyskytující se v Islámu, ale rovněž i v Arabské mytologii obecně. Frazeologizmus *выпускать/выпустить джинна из бутылки (pustit/vypustit džina z láhve, otevřít Pandořinu skříňku)* znamená dát svobodu živlům, nekontrolovatelným událostem, utrpení, emoci (obyčejně negativním), ochází z arabské sbírky pohádek Tisíc a jedna noc.

Jednoho dne chudý rybář vylovil z moře měděnou nádobu, zapečetěnou olovenou pečetí cara Sluejmána ben Dauda, známého čaroděje a mudrce, jediného, kdo znal tajné a stršné jméno Aláha, které když bylo vysloveno, mohly být ovládnány větry, ptáci i zlí duchové – džinové. Jednoho dne se car rohněval na jednoho z džinů a uzavřel ho do láhve, která se dostala do rukou tohoto rybáře, který ze zvědavosti tuto láhev otevřel a vypustil tak tohoto džina na svobodu. Samozřejmě, zahnat ho zpět do láhve už rybář nebyl schopen. (Академик²⁸: 2000-2016)

6.6 SHRNUÍ BYTOSTÍ SAMOSTATNÉHO CHARAKTERU

První tři bytosti jsou velmi známé po celém světě a staly se náměty pro mnohá umělecká díla. Jelikož jsou všechny velmi rozdílné, těžko je mezi nimi možné hledat nějaké přímé souvislosti, nicméně Morgana a Bludný Holanďan jsou nápadně propojeni prostředím moře a mořeplavců, což poukazuje na vnímání moře jako tajemného prostředí. Fénix, který je přítomen v mytologiích mnohých národů figuruje jako symbol znovuzrození, nesmrtelnosti, jedná se tedy pravděpodobně o určitý archetyp. Co se týče Alláha a džina, tak Alláh je jediný bůh islámu a frazeologizmy s ním spojené korespondují s frazeologizmy s komponentem bůh. Džin rovněž jako první tři bytosti figuruje ve velmi známém literárním díle: Pohádky tisíce a jedné noci, což je, jak se zdá, důvodem pro jeho ukotvení v tomto frazeologizmu.

Všechny výše uvedené ruské frazeologizmy, až na frazeologizmy s komponentem Aláh, nesou ve svých českých variantách totožné komponenty označující nadpřirozenou bytost. K ruským frazeologizmům s komponentem *Alláh* byly přiřazeny české frazeologické jednotky s komponentem *bůh*.

7 ZÁVĚR

Úkolem této práce bylo pokusit se zjistit, jakým způsobem se představy o nadpřirozených bytostech promítly do tvorby ruského a českého lexika a frazeologických spojení, tedy v jaké míře se která mytologie podílela na tvorbě ruského a českého jazyka, jaké bytosti konkrétně se vyskytují v ruské a české frazeologii, existují-li nějaké společné rysy nebo jevy typické pro nadpřirozené bytosti různých mytologií apod.

Analyzovaných 318 ruských frazeologizmů sestává ze 38, které obsahují bytosti antické mytologie, 168 obsahujících bytosti slovanské mytologie, 105 obsahujících bytosti křesťanství a 7 obsahujících bytosti ostatních, méně početných mytologií, které se tedy vyskytují v ruské frazeologii pouze okrajově. Sem patří tři frazeologizmy, v nichž se vyskytují nadpřirozené bytosti náležící Islámu, dva pravděpodobně v egyptské mytologii, jeden v italské mytologii a jeden v holandském folklóru. Z výše uvedených čísel je patrné, že více než dvě třetiny skoumaného materiálu tvoří frazeologizmy s komponenty obsahujícími názvy bytostí slovanské mytologie a křesťanství, což ilustruje jejich vliv na tvorbu ruské frazeologie a ruského lexika.

Co se týče bytostí křesťanství a slovanské mytologie, tak jejich provázanost je patrná i ve frazeologii. Obě dvě skupiny stojí v opozici, bytosti křesťanství, které se řadí mezi bytosti dobra a které většinou lidem pomáhají, stojí v opozici bytostem zla, které lidem škodí, tedy d'áblovi, satanovi, a tedy rovněž i bytostem nečisté síly, tj. bytostem slovanské mytologie. Mezi nimi stojí jakoby na pomezí lidské bytosti, které mohou na základě svých činů řazeny spíše k jedné nebo k druhé skupině, nicméně nemohou být jednoznačně přiřazeny ani do jedné z nich.

Zaměřme se tedy na dvě hlavní bytosti těchto dvou mytologií, které jsou ve frazeologii nejpočetněji zastoupené, na boha a čerta. S bohem, hlavní bytostí křesťanství, bylo nalezeno celkem 83 frazeologických jednotek a s čertem (tj. zahrneme-li i pojmenování d'ábel, satan apod.) jich bylo nalezeno celkem 82. Ve frazeologizmech byly s těmito bytostmi spojovány různé, ale i totožné charakteristiky. Čert, jako nečistá síla je charakterizován jako bytost ošklivá s typickými zvířecími rysy, zlá, schopná škodit lidem apod. Naopak bůh se ve frazeologii objevuje ve spojitosti s pomocí člověku, obdarováním člověka apod. Nicméně

kromě těchto jednoznačně pozitivních vlastností se bůh ve frazeologii objevuje i ve spojitosti s charakteristikami, které jsou typické pro nečistou sílu, tj. schopností něco někam přenášet, s prokletím, nebo neobyčejnou schopností něco vědět, znát. Pozoruhodná je taktéž spojitost boha s osudem a se smrtí, což jsou rovněž, stejně jako čert bytosti nečisté síly.

Ve slovanské mytologii byly nalezeny kromě čerta i další bytosti, tj. mužské bytosti: běs, lešij, bubák, Koščeť, mág (čaroděj) a ženské bytosti: smrt, osud, lichoradka, čarodějnice, baba Jaga a Kikimora. Co se týče bytostí křesťanské mytologie, tak byly nalezeny pouze bytosti mužské, které byly dále rozděleny na bytosti dobra, zla a lidské bytosti, jak již bylo předesláno výše. Mezi bytosti dobra byl pochopitelně zařazen bůh, anděl a Ježíš Kristus, mezi bytosti zla byl zařazen satan (d'ábel) a mezi lidské bytosti Jered, Metuzalém a Kain. Je tedy patrné že co se týče těchto dvou mytologií převládají bytosti mužského pohlaví.

Co se týče bytostí antické mytologie a bytostí samostatného charakteru, tak velké množství frazeologizmů s nimi spojených je možné zařadit mezi tzv. internacionalizmy, tedy výrazy vyskytující se v mnohých jazycích. Bytosti antické mytologie byly rozděleny na bytosti mužské a ženské, které byly dále rozděleny na lidské bytosti s nadpřirozenými schopnostmi, božské bytosti a bytosti nelidské, se svířecí podobou. Těchto bytostí bylo nalezeno celkem 25, vzhledem k jejich poměrně velkému počtu zde nebudou všechny vyjmenovány, nýbrž budou uvedeny pouze některé jejich příklady. Mezi bytosti lidské je možné zařadit např. Tantala, Hérakla, nebo Ariadnu, mezi bytosti božské lze zařadit např. Prométhea nebo Fúrie a mezi bytosti nelidskými je možné jmenovat např. Arguse, Pegasa, Scyllu, Charybdu, nebo Hydru. Bytosti samostatného charakteru dále děleny nebyly. Mezi ně byli zařazeni Fénix, Bludný Holanďan, Morgana, Aláh a Džin.

Je pozoruhodné, že v porovnání s bytostmi křesťanství a slovanské mytologie je počet bytostí ve zbylých dvou skupinách poměrně vysoký na celkem nízký počet frazeologizmů. Jedná se celkem o 25 bytostí antické mytologie a 5 bytostí samostatného charakteru v porovnání s 12 bytostmi slovanské mytologie a sedmi bytostmi křesťanství.

Po porovnání ruských frazeologizmů s jejich českými variantami byly zjištěny určité odlišnosti mezi frazeologizmy těchto dvou slovanských jazyků. Co se týče antické mytologie, tak celkem 8 bytostí vykazuje rozdíly, tj. jejich české varianty alespoň v jednom případě

nesou český komponent označující nadpřirozenou bytost antické mytologie. Jsou to: Herkules, Hymenaios, Lary, Penaty, Prométeus, Leda, Fortuna a Hydra. Co se týče bytostí slovanské mytologie tak takřka vůbec se v českých výrazech nevyskytují frazeologizmy s komponentem běs, a dále nebyly vůbec nalezeny frazeologizmy s bytostmi lešij, Košcej, mág, čaroděj, lichoradka a kikimora. České varianty ruských frazeologizmů s komponentem lešij a běs jsou velmi často nositeli komponentu čert. Pozoruhodné je, že v českých výrazech se místo kikimory vyskytuje komponent čarodějnice. Mezi bytostmi křesťanství se v české frazeologii vůbec nevyskytuje pouze komponent Jared, místo něho byl použit k. Metuzalém. Co se týče bytostí samostatného charakteru, tak jediným výrazem, který se v českých variantách neobjevuje je Alláh, místo něho je používán komponent bůh.

8 РЕЗЮМЕ

Тема настоящей бакалаврской работы – «Сверхъестественные существа в русской и чешской фразеологии». Для проведения анализа мы собрали фразеологизмы, компоненты которых являются названиями сверхъестественных существ. Мы собрали в целом 318 русских фразеологизмов. К каждому русскому фразеологизму, если это было можно, мы нашли минимально один чешский фразеологизм с тем же самым значением как у русской фразеологической единицы. Это значит, что если у одного фразеологизма было больше значений, приведено в пример больше фразеологических единиц.

Объединяющим компонентом, как было указано выше, являются названия сверхъестественных существ. Сверхъестественные явления и существа являются важной частью человеческой истории и оказывают большое влияние на языковой строй и на его лексику.

Мы разделили работу на четыре главные части аналогично мифологиям, к которым принадлежат сверхъестественные существа, находящиеся в анализированных фразеологических единицах. Первая часть описывает сверхъестественные существа античной мифологии, вторая- сверхъестественные существа славянской мифологии, третья- сверхъестественные существа христианства и четвертая- существа остальных мифологий, которые уже не было можно расчленить на группы (в эту группу входят 5 сверхъестественных существ египетской, голландской, итальянской и исламской мифологий).

Целью этой бакалаврской работы является исследовать, каким образом представления об этих существах и с ними связанными явлениями повлияли на создание русской и чешской лексики и фразеологизмов. Между прочим, мы пытаемся исследовать то, какие мифологии наиболее повлияли на создание русской и чешской лексики, какие существа находятся в русской и чешской фразеологии и существуют ли какие-то общие явления или черты, типичные для сверхъестественных существ, находящихся в фразеологических единицах и т.д. Следовательно, мы в работе сравнили чешские варианты русских фразеологизмов, которые однако не являются носителями

компонентов, означающих подходящее сверхъестественное существо. Сверхъестественные существа античной мифологии мы разделили на две основные группы, на существа женского и мужского пола, которые мы далее расчленили на три группы: на боги, человеческие потомки богов и нечеловеческие потомки богов. Мы нашли 25 этих сверхъестественных существ в 38 русских фразеологизмах.

Античных существ мужского пола мы нашли 17. Ахиллес, Авгий, Геракл, Кастор, Поллукс, Сизиф и Тантал принадлежат к группе человеческих потомков богов, к богам принадлежат Амур, Аполлон, Янус, Гименей, Лары, Пенаты и Морфей и к нечеловеческим существам принадлежат Аргус и Пегас. Остальными являются 8 сверхъестественных существ женского пола. К ним принадлежат три человеческие, т. е. Ариадна, Леда и Пандора, три богини, т. е. Фортуна и Фурия, остальные три, Гидра, Сцилла и Харибда принадлежат к группе нечеловеческих существ.

Что касается главных черт этих существ, можно сказать, что человеческие потомки богов являются воплощением идеальных или плохих свойств, например, Геракл является воплощением силы, мужества и, наоборот, Тантал является воплощением плохих человеческих свойств. Боги управляют человеческой жизнью, в большинстве случаев, они скорее являются добрыми. Мужские нечеловеческие существа скорее являются добрыми и женские- злыми.

Чешские варианты русских фразеологизмов в некоторых случаях не являются носителями компонента сверхъестественного существа. Существа, у которых были замечены различия, это: Геркулес, Гименей, Лары, Пенаты, Прометей, Леда, Фортуна и Гидра, что указывает на более слабую связь этих существ с чешской культурой.

Сверхъестественные существа славянской мифологии мы разделили также на существа женского и мужского пола. Мы нашли 12 этих существ в 168 фразеологизмах. В данную группу мы включили мужские существа: беса, лешего, черта, буку, Кощея, мага (волшебника) и в группу женского пола мы включили смерть, судьбу (долю), ведьму, бабу Ягу и кикимору. Что касается главных черт этих сверхъестественных существ, можно сказать, что людям преимущественно приносят вред. Все эти существа нечистые. Компоненты бес, леший и черт (дьявол) являются частями многих фразеологизмов,

которые отличаются только этим одним компонентом, и поэтому были выделены в самостоятельный отдел, в котором описываются общие способности нечистой силы, т. е. например, способность нечистой силы вселиться в человека, способность кого-нибудь или что-нибудь куда носить, связь нечистой силы с проклятием и т. д. Фразеологизмы с букой и Кощеем упоминают о злых чертах нечистой силы и фразеологизм с компонентами маг и волшебник упоминает способность колдовать. С кикиморой и бабой Ягой связываются уродливый внешний вид и плохие качества нечистой силы. С ведьмой в русских фразеологизмах ассоциируются средневековые охоты на ведьмы. Смерть, лихорадка и судьба (доля) принадлежат к персонифицированным явлениям. Смерть и лихорадка являются преимущественно отрицательными существами, но судьба может быть как злая, так и добрая.

Если мы сравним русские фразеологизмы с их чешскими вариантами, можем отметить определенные тенденции. Компоненты леший и бес в чешских фразеологизмах не существуют. Вместо этих компонентов в чешских словосочетаниях чаще всего находится компонент черт или они сформулированы по-другому. Слово черт в чешских выражениях встречается чаще. Мы также нашли много русских единиц, у которых нет чешских вариантов с компонентом чёрт, или они не являются фразеологизмами, или они сформулированы совсем по-другому. Это, например, фразеологизмы: *чёрту баран (sebevrah)*, или *вертеться как чёрт (být jak z divokých vajec)*, или *чёртова прорва чего (je jako máku čeho)*. С компоненты Кощей, Маг и Волшебник мы также не нашли чешских фразеологизмов.

Компоненты судьба, смерть и ведьма в чешских фразеологизмах встречаются часто, среди чешских и русских фразеологизмов не существует много различий. Компоненты лихорадка и кикимора в чешских фразеологизмах не встречаются. Вместо кикиморы встречается чаще всего слово *čarodějnice*.

Все найденные сверхъестественные существа христианства мужского пола мы разделили на существа хорошие, существа злые и на люди со сверхъестественными способностями или чертами. Мы нашли 7 этих существ в 105 фразеологических единицах. В группу добрых существ мы включили бога, ангела, Иисуса Христа, к злым принадлежит сатана (дьявол) и к добрым - Аред, Мафусаил и Каин.

Мафусаил и Аред отличаются своим необычным долголетием. Каин наоборот своим наказанием за преступление, которое он совершил. У бога, как у существа доброго, в фразеологизмах встречается интересная связь с нечистой силой (например, со способностью что-то знать, со способностью что-то переносить, с проклятием и т.д.). В остальных фразеологизмах он упоминается как источник добра, охраны, помощи человеку. У Иисуса Христа упоминается его смерть и ангел описывается как очень доброе существо, которое помогает людям. Что касается злых существ, сатана (дьявол) овладевает во многом подобными свойствами как нечистая сила, значит вредит людям, и т. д..

Что касается чешских вариантов для русских фразеологических единиц с компонентом бог, чешские выражения в некоторых случаях не содержат компонент, обозначающий сверхъестественное существо и. в других случаях, вместо компонента бог используется компонент ангел или Иисус Христос и т.п. Компонент ангел встречался в чешских вариантах довольно часто, только в одном чешском варианте мы нашли различия: *тихий ангел пролетел (nečekaně všichni zmlkli, nastala pauza v rozhovoru)*. У фразеологизмов с Иисусом Христом мы нашли также только один отличающийся чешский вариант: *дорого яичко к Христову дню (cenný je dárek, který dostaneme včas)*. У чешских вариант к русским с компонентом дьявол (сатана) преимущественно появляется компонент чёрт. Мафусаил в чешских фразеологизмах есть, но вместо компонента Аред используется в чешских фразеологизмах компонент Мафусаил.

Существа остальных мифологией далее уже не были разделены на группы. Мы нашли 5 этих существ в 7 русских фразеологизмах. Среди них - феникс, летучий Голландец, Моргана, Аллах и джинн. Так как все вышеуказанные сверхъестественные существа принадлежат различным мифологиям, трудно среди них найти прямую связь. Однако Моргана и летучий Голландец соединены средой, в которой они находятся – морем, которое мы можем понимать как таинственную сверхъестественную среду. Феникс является символом возрождения и бессмертия. Аллах является единым богом ислама, и фразеологические единицы с этим существом соответствуют фразеологизмам с компонентом бог. Джинн фигурирует в очень известном литературном произведении,

в арабских сказках «Тысяча и одна ночь», и именно поэтому, вероятно, зафиксировался в этом фразеологизме. Все фразеологизмы с вышеуказанными сверхъестественными существами содержат идентичные компоненты, указывающие на сверхъестественное существо, кроме фразеологизмов с компонентом Аллах, вместо этого компонента появляется компонент бог.

9 BIBLIOGRAFIE

Knižní zdroje v českém jazyce

1. EDINGER, Edward F. *Věčná dramata: skrytý smysl řecké mytologie*. Brno: Emitos, 2007. Megaron.
2. MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. Praha: Nákladem J. Otty, 1907.
3. REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 2., nezměn. vyd. Voznice: Leda, 2012.
4. STĚPANOVÁ, Ludmila. *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 878 s.
5. VÁŇA, Zdeněk 1990. *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha: Panorama, 1990.

Knižní zdroje v ruském jazyce

6. МОКИЕНКО, В. М. *Словарь русской фразеологии: историко-этимологический справочник*. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс, 1998, 704 с.
7. ТОЛСТОЙ, Н. И. *Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5 томах*. I-V. Москва: Международные отношения, 1995-2012.

Knižní zdroje v anglickém jazyce

8. BANE, Theresa. 2016. *Encyclopedia of Beasts and Monsters in Myth, Legend and Folklore*. Jefferson, North Carolina : McFarland & Company, Inc., Publishers, 2016.
9. COTTERELL, Arthur. 2006. *The Encyclopedia of Mythology: Norse, Classical, Celtic*. London : Hermes House, 2006.
10. MORGAN, Dane. 2010. *Essential Islam: A comprehensive guide to believe and practice*. Santa Barbara, California : ABC-CLIO, 2010.

Zdroj excerptovaného materiálu

11. STĚPANOVÁ, Ludmila. *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 878 s.

Internetové zdroje v anglickém jazyce

12. CARTWRIGHT, Mark. 2012. Greek Mythology. *Ancient History Encyclopedia*. [Online] 29. Červenec 2012. [Citace: 5. Duben 2017.] Dostupné na [www: ancient.eu/Greek_Mythology/](http://www.ancient.eu/Greek_Mythology/).
13. MARK, Joshua J. 2012. The After-Life In Ancient Greece. *Ancient History Encyclopedia*. [Online] 18. Leden 2012. [Citace: 5. Duben 2017.] Dostupné na [www: ancient.eu /article/29/](http://www.ancient.eu/article/29/).

Internetové slovníky v ruském jazyce

14. Академик¹. Авгиевы конюшни. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
15. Академик². Геркулес на распутье. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
16. Академик³. Геркулесовы подвиги. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
17. Академик⁴. Геркулесовы столбы. *Фразеологический словарь русского литературного языка* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: phraseology.academic.ru](http://www.phraseology.academic.ru).
18. Академик⁵ [Online]. Кастор и Поллукс. *Словарь крылатых слов и выражений* 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
19. Академик⁶. Сизифов труд. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
20. Академик⁷. Танталовы муки. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
21. Академик⁸. Стрела амура. *Фразеологический словарь русского литературного языка* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: phraseology.academic.ru](http://www.phraseology.academic.ru).
22. Академик⁹. Двуликий Янус. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).

23. Академик¹⁰ Узы (цепи) Гименея. *Большой словарь русских поговорок* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru)
24. Академик¹¹ Лары и пенаты. *Большой толково-фразеологический словарь Михельсона* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
25. Академик¹² Быть в объятиях Морфея. *Большой словарь русских поговорок* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
26. Академик¹³ Прометей. Прометеев огонь. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
27. Академик¹⁴ Аргус. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
28. Академик¹⁵ Седлать/ оседлать Пегаса. *Большой словарь русских поговорок* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
29. Академик¹⁶ Нить Ариадны. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
30. Академик¹⁷ Начать с яиц Леды. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
31. Академик¹⁸ Ящик Пандоры. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
32. Академик¹⁹ Фортуна. *Энциклопедия мифологии* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
33. Академик²⁰ Фурия. *Словарь иностранных слов русского языка* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
34. Академик²¹ гидру задушить (в самом зародыше). *Большой толково-фразеологический словарь Михельсона* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
35. Академик²² Между Сциллой и Харибдой. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru)
36. Академик²³ Охота на ведьм. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru)

37. Академик²⁴ Мафусаил. *Энциклопедия мифологии* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru)
38. Академик²⁵ Феникс. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru)
39. Академик²⁶ Летучий голландец. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru)
40. Академик²⁷ Фата-моргана. *Толковый словарь Ушакова* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru)
41. Академик²⁸ Выпустить джинна из бутылки. *Словарь крылатых слов и выражений* [Online]. 2000-2016. [Citováno 2. 10. 2017]. Dostupné na [www: dic.academic.ru](http://www.dic.academic.ru).
42. Vasmer¹ Бес. *Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера* [Online] 2017. [Citace: 5. 4. 2017.] Dostupné na [www: vasmer.lexicography.online](http://www.vasmer.lexicography.online).
43. Vasmer² Леший. *Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера* [Online] 2017. [Citace: 5. 4. 2017.] Dostupné na [www: vasmer.lexicography.online](http://www.vasmer.lexicography.online).
44. Vasmer³ Бука. *Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера* [Online] 2017. [Citace: 5. 4. 2017.] Dostupné na [www: vasmer.lexicography.online](http://www.vasmer.lexicography.online).
45. Vasmer⁴ Кощей. *Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера*. [Online] 2017. [Citace: 5. 4. 2017.] Dostupné na [www: vasmer.lexicography.online](http://www.vasmer.lexicography.online).
46. Vasmer⁵ Маг. *Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера*. [Online] 2017. [Citace: 5. 4. 2017.] Dostupné na [www: vasmer.lexicography.online](http://www.vasmer.lexicography.online).
47. Vasmer⁶ Христос. *Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера*. [Online] 2017. [Citace: 5. 4. 2017.] Dostupné na [www: vasmer.lexicography.online](http://www.vasmer.lexicography.online).
48. Vasmer⁷ Аред. *Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера*. [Online] 2017. [Citace: 5. 4. 2017.] Dostupné na [www: vasmer.lexicography.online](http://www.vasmer.lexicography.online).

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Jílková, Ester

Název katedry: Katedra slavistiky

Název fakulty: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Nadpřirozené bytosti v ruské a české frazeologii

Vedoucí práce: prof. Alla Arkhanhelská, CSc.

Počet znaků: 151 676

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 14

Klíčová slova: frazeologie, nadpřirozené bytosti, mytologie, náboženství, jazykový obraz světa, phraseology, supernatural creatures, mythology, religion, language conception of the world

Charakteristika bakalářské práce:

Tématem této bakalářské práce jsou nadpřirozené bytosti v ruské a české frazeologii. Jejím cílem bylo pokusit se na základě zkoumaného jazykového materiálu zjistit, jakým způsobem se představy o nadpřirozenu promítly do ruského a českého jazykového systému. Práce je rozdělena celkem na čtyři části podle mytologií, do kterých patří zkoumané frazeologické jednotky, tj. na bytosti antické mytologie, slovanské mytologie, křesťanství a ostatních, početně méně zastoupených mytologií.

The topic of this thesis are supernatural creatures in Russian and Czech phraseology. The aim of this work was to try to find out, by studying the language material, how the perception of unearthly creatures influenced current form of Russian and Czech language. The work is divided into four parts, in accordance with mythologies and religions the examined creatures and the phraseologisms belong to. These parts are: supernatural creatures of classical mythology, supernatural creatures of slavic mythology, supernatural creatures of christianity and other creatures which belong to rarely emerging mythologies and religions.